

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
Кафедра міжнародного права та порівняльного правознавства

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри
_____ Т. Р.Короткий
« ____ » _____ 2021 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ВИПУСКНИЦІ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ
«БАКАЛАВР»
спеціальності 293 «Міжнародне право»

Тема: **ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУЧАСНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ**
НА ПРИКЛАДІ ФРН ТА США

Виконавець: Гурін Віталія В'ячеславівна

Науковий керівник: к.ю.н., доцент Невара Лілія Михайлівна

Нормоконтролер: викладач Головатенко Марина Юріївна

Київ – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК У ДЕРЖАВАХ СВІТУ	
1.1. Становлення юридичних клінік у ФРН та США: порівняльний аналіз.....	7
1.2. Тенденції розвитку юридичної галузі та системи професійної освіти в праві ФРН та США.....	18
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ І НАУКИ У ФРН ТА США	
2.1. Правове забезпечення німецької системи юридичної освіти і науки.....	25
2.2. Особливості правового регулювання в американській моделі юридичної освіти та науки.....	33
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ СУЧАСНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА ДОСТУП ДО ЮРИДИЧНОЇ ПРОФЕСІЇ У ФРН ТА США	43
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	64

ВСТУП

Актуальність обраної теми дослідження. Освіта є одним з найважливіших факторів соціального розвитку. Її основним завданням є залучення людей до соціокультурних цінностей: науки, мистецтва, моралі, права, економіки, політики тощо. Тому, важливість освіти проявляється не настільки в освітній практиці, як має широкий соціокультурний зміст у контексті проблем, що виходять за її межі. Для юридичної освіти такою важливою проблемою є формування правової держави та верховенство права. Відповідно до вимог Болонського процесу, актуальності набули такі питання, як зміна ролі юристів та права у суспільстві, реформа адвокатської діяльності, інтернаціоналізація ринку юридичних послуг та вплив юридичного професіоналізму на юридичну освіту, на відносини між юридичними школами та роботодавцями. Це дуже важливі теми, оскільки юридична освіта є унікальною. Йдеться про набуття таких знань, які призначені для суто практичної діяльності. Право характеризується органічним поєднанням теорії та практики. Звідси широкий спектр знань, що формується під час юридичної підготовки: від оволодіння правовим духом до розуміння його соціальної ролі та найдрібніших деталей професіоналізму при прийнятті юридичних рішень стосовно людської долі. Для вирішення цих питань у вітчизняній юридичній освіті необхідно вивчати закордонний досвід професійної та юридичної освіти. Наприклад, США та ФРН, де створені та функціонують одні з найкращих систем юридичної освіти у світі. Для України даний досвід може мати чимале значення, адже наша держава активно проводить як освітянські реформи, так і реформи у сфері юриспруденції.

Що стосується історичного аспекту становлення юридичної освіти, то його у своїх працях досліджували та висвітлювали такі зарубіжні та вітчизняні вчені як: С. Р. Багіров, Л. О. Воскобітова, О. М. Доброхотова, Н.

М. В. Дулеба, А. О. Галай, В. В. Молдован, С. І. Молибог, Х. Г. Колінчук, Ю. І. Матвєєва, О. Л. Соколенко, Ю. О. Фігель, М. В. Удод, В. П. Янишев.

Дослідження окремих питань теорії та історії сучасної зарубіжної юридичної освіти здійснювали українські правознавці Г. Андрощук, М. Бак, В. Бігун, В. Бойко, І. Войтюк, І. Гловацький, Ю. Городецька, Р. Гурак, М. Димитрова, М. Желуденко, Ю. Задорожний, Т. Кагановська, Г. Климова, В. Ковальчук, Л. Міхневич, М. Никифорак, Н. Похресник, Г. Рижков, Д. Суханова, Д. Тихомиров, Н. Шевченко; західноєвропейські та американські дослідники Е. Аннерс, Дж. Берман, Р. Граверт, Р. Давід, А. Ліон-Кан, Р. Познер, Б. Саймон; російські науковці А. Вершинін, А. Жалінський, В. Захаров, Т. Ільїна, І. Клюковська, Д. Малєшин, О. Мішіна, А. Романов, А. Саломатін та інші.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є порівняльний аналіз змісту правового регулювання юридичної освіти та юридичної професії у ФРН та США.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення наступних завдань:

- проаналізувати особливості сучасної юридичної професії;
- визначити основні чинники розвитку сучасної юридичної освіти за кордоном;
- розкрити причини зростання соціального престижу юридичної освіти;
- з'ясувати основні напрями розширення доступу до юридичної освіти;
- визначити основні тенденції розвитку сучасної зарубіжної юридичної освіти;
- розкрити зміст сучасних реформ юридичної освіти в зарубіжних правничих школах;
- розглянути форми прагматизації зарубіжної юридичної освіти;
- охарактеризувати шляхи підвищення ефективності підсумкової атестації юристів у ФРН та США.

Об'єктом дослідження є юридична освіта та юридична професія як явища правової дійсності. **Предметом дослідження** виступає зміст юридичної освіти та юридичної професії у ФРН та США.

Методологічну основу дипломної роботи склали філософські, світоглядні, загальнонаукові та спеціально-юридичні методи. З-поміж всезагальних методів були використані метафізичний, діалектичний, історичний та системний. З-поміж загальнонаукових методів застосовано методи аналізу, синтезу, аналогії, абстрагування. З-поміж спеціально-юридичних методів основну роль у дослідженні відведено нормально-юридичному та порівняльно-правовому методам.

За допомогою метафізичного методу було розглянуто досліджувані правові явища як окремі, самостійні. Саме з таких позицій визначаються поняття юридичної освіти та юридичної професії, які є ровесниками людського суспільства незалежно від цивілізацій чи формацій.

Діалектичний метод дозволив простежити за появою та подальшим розвитком юридичної освіти за кордоном у тісному зв'язку з розвитком права, держави та суспільства,. Це дало змогу вивчити закономірності та особливості розвитку юридичної освіти і підкреслити важливість історичного досвіду цього розвитку.

Аналітичний метод дозволив дослідити закордонну юридичну освіту як цілісне правове явище, виявивши та виокремивши національні правові системи ФРН та США. Проаналізовано моделі юридичної освіти, особливості навчального процесу, можливості практичної підготовки юристів та форми кваліфікаційних випробувань юристів.

За допомогою методу синтезу було проаналізовано різні джерела з метою висвітлення загальних особливостей розвитку зарубіжної юридичної освіти.

Метод аналогії використовувався для порівняння моделі юридичної освіти ФРН і США та оцінки їх ефективності.

Метод структурного аналізу дозволив чітко визначити основні структурні елементи проблеми (зміст юридичної освіти, модель юридичної освіти, мережа юридичних факультетів, організація навчального процесу, практична підготовка майбутніх юристів, остаточна атестація випускників правових шкіл) і вивчати їх в одночасному або діахронному параметрах.

Метод юридичного тлумачення допоміг уточнити зміст правових норм, зафіксованих у різних джерелах, та проаналізувати термінологію, характерну для систем юридичної освіти ФРН та США.

Апробація результатів дослідження. Окремі наукові результати дослідження були апробовані та опубліковані у межах наступних науково-практичних конференцій, круглих столів та семінарів:

- «Реформування змісту юридичної освіти на прикладі ФРН та США» (Щорічна наукова студентська конференція «Молодь без кордонів – Формування Міжкультурної свідомості», 01.04.2021, НАУ);

- «Reforming the content of legal education on the example of Germany and the USA» (Міжнародна науково-практична конференція здобувачів вищої освіти і молодих учених «Політ», 5-9 квітня 2021 року, НАУ);

- «Youth education as a strategy for international development» (Міжнародна науково-практична конференція «Молодь без меж», 25.03.2021, НАУ);

- «Unterstützung der Jugendstrategie als Weg in eine glückliche Zukunft» (Міжнародна науково-практична конференція «Молодь без меж», 25.03.2021, НАУ).

Структура роботи обумовлена її метою, завданнями та предметом дослідження. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, якими охоплюються чотири підрозділи, висновків до кожного розділу, загальних висновків та списку використаних джерел (65 найменувань). Загальний обсяг дипломної роботи – 71 сторінка, у тому числі список використаних джерел – 8 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК У ДЕРЖАВАХ СВІТУ

1.1. Становлення юридичних клінік у ФРН та США: порівняльний аналіз

Для початку, доцільно дати визначення юридичній освіті як окремому поняттю. Юридична освіта - це елемент системи спеціалізованої освіти, яка забезпечує підготовку майбутніх юристів для роботи в державному апараті, судах, адвокатурі, народному господарстві, правоохоронних органах та інших структурах де необхідні кваліфіковані працівники сфери юриспруденції.

Юридична освіта слугує певним освітнім рівнем, який здобувається в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння правових знань, поглядів, переконань, умінь і навичок, що в подальшому формує особистість здатну займатися професійно-правовою діяльністю.

Передумовою створення юридичних клінік була ідея, щодо навчання студентів юридичних спеціальностей практичної діяльності за зразком підготовки студентів в медичних навчальних закладах, яка зароджувалася в неодноразових дискусіях протягом тривалого часового проміжку.

Прийнято вважати, що сам термін «юридична клініка» вперше з'явився в статті професора Георга Фроммгольда, яка була надрукована у 1900 році в одному з найавторитетніших на той час німецькому журналі «Німецька юридична газета» [1, с. 3]. У цій статті німецький вчений запропонував створити клініки на юридичних факультетах, які були б подібні до клінік на медичних факультетах (в яких студенти під керівництвом викладачів не вирішують фіктивні чи застарілі юридичні справи, а "живі" справи) та формують основні умови, за яких клініка може працювати відповідним чином.

У даній статті професор Фроммгольд також вказав на те, що визначення поняття "юридична клініка" як методу навчання, заснованого на вигаданих або запозичених юридичних справах, набуло популярності завдяки "такій видатній особистості у сфері юридичній освіті, як Адольф Штольцер", а Отто Фішер звертав увагу на необхідність порівняння медичної освіти з юридичною ще раніше [2, с. 146].

У своїй статті під назвою «Про юридичні клініки» у січні 1901 року професор О. А. Люблінський наголосив на тому, що він повністю солідарний з ідеями професора Фроммгольда. У вказаній статті він здійснив порівняльний аналіз систем викладання предметів на юридичному факультеті з математичним, медичним та філологічним факультетами, при цьому він переконливо описав необхідність створення юридичних клінік та обґрунтував власне бачення організаційної діяльності та загального функціонування таких закладів [3, с. 80].

Також, поняття «юридична клініка» тісно пов'язане із дослідником римського права О. Ленель. Він у 1901 році опублікував в «Німецькій юридичній газеті» статтю «Juristische Kliniken?» (де був знак питання у кінці заголовку), в якій висловив критичні зауваження щодо самої ідеї створення таких безоплатних юридичних консультацій, а також передбачав недовговічність будь-яким організаціям, які міститимуть схожий рід діяльності [4, с. 32].

Разом з тим, можна однозначно стверджувати, що не дивлячись на критичні настрої багатьох дослідників, на рубежі XIX–XX століть в країнах Європи ідея функціонування юридичних клінік не тільки обговорювалась, але й була втілена в життя з метою отримання студентами-юристами практичних професійних навичок [5, с. 116]. Така новітня на той час система освіти отримала велику популярність в багатьох навчальних закладах світу.

Дана ідея чудово знайшла своє відображення на Заході, особливо в країнах англо-американської правової системи, де після відкриття так званих Шкіл права як аналогів наших юридичних факультетів, правова освіта різко

направила вектор свого розвитку в сторону теоретичної підготовки. Так, вже в 20-30 рр. ХХ ст., термін «клінічна» спільно з поняттям «юридична освіта» з'являється у США, що цим самим визначає новий напрямок у сфері юридичної науки, а не лише в системі підготовки юристів, як це було раніше. Вільям Роуві став одним із перших американських вчених, який звернув увагу на це питання.

У журналі «Огляд судової практики» в 1917 році він опублікував свою статтю «Юридичні клініки та краще підготовлені юристи». Юрист Джером Франк, який у 1933 році також опублікував статтю у періодичному виданні Пенсільванського університету «Огляд правових питань» під риторичною назвою «Чому б не створити клініку для юристів?» [6, с. 10-11].

У своїй роботі Вільям Роуві стверджував, що юридична клінічна освіта, базою якої є клініка, є найкращим та найдієвішим методом підготовки кваліфікованих юристів. Також ним було запропоновано переведення клінік з добровільних формувань, які знаходились при юридичних факультетах в офіційну форму навчання.

Ще ним була висунута ідея, щодо залучення студентів до практичної діяльності під керівництвом досвідчених професіоналів [7, с. 198]. Він вважав, що юридична клінічна освіта, яка базується на клініці, має якщо не замінити, то хоча б потіснити метод вивчення прецедентів, який був дуже поширений в ті роки.

Джеромом Франком було проведено певні аналогії між клінічною юридичною та медичною освітами, а також запропоновано перейняти ідею принципово нового виду навчання юристів саме з сфери медичної професії, де існувала традиція користуватися функціонуючими клініками та брати їх за основу для підготовки молодих фахівців-медиків.

Проте, головним завданням цих правових клінік було б надання безкоштовної юридичної допомоги малозабезпеченим суспільним верствам. У квітні 1934 року керівництво Університету Огайо запровадило на юридичному факультеті підготовчі курси з правової клінічної освіти, а з 1937

року стала обов'язковою участь всіх студентів в діяльності юридичної клініки цього університету, адже вони не мали права отримати диплом про завершення навчання без досвіду роботи у ній [8, с. 36-42].

Однак, в той проміжок часу юридична клінічна освіта не отримала швидкого розвитку в США, в тому вигляді, в якому її пропонували Вільям Роуві та Джером Франк, тому що більшість вищих юридичних навчальних закладів цієї країни виступили проти практичного підходу до юридичної освіти.

Тому, значний поштовх до розвитку юридичної клінічної освіти в США в подальшому припадає тільки на середину ХХ ст., коли незадоволення якістю практичного навчання юристів збіглося в часі з масовим «соціальним замовленням» – рухом за цивільні (громадянські) права [9, с. 11].

У 50-60-х роках США, як і більшість розвинених країн Європи того часу, зіткнулися з проблемою масштабної економічної імміграції, в зв'язку з якою безробіття та зростання злочинності стали основними соціальними проблемами, а так і чинниками розширення обсягу адвокатської допомоги.

Саме ці труднощі у суспільстві призвели до посилення адміністративного (юридичного) контролю, а з ними – й до порушення прав людини. Права осіб, які були менш захищеними як соціально, так і економічно, порушувалися державною адміністрацією, великими компаніями, житловими корпораціями, а отримати професійну юридичну допомогу такі люди не мали можливості через відсутність у адвокатів фінансової зацікавленості в її наданні.

Як наслідок цих обставин й почав розвиватися клінічний рух, коли на базі юридичних навчальних закладів створювалися юридичні клініки, де безкоштовна правова допомога надавалась усім бажаючим. Передові юристи-практики та викладачі були в перших рядах соціальних реформаторів. Вони вважали, що необхідно внести у вивчення права соціальні аспекти.

Саме тому в Школах права почали відкриватися юридичні клініки – освітні програми, в рамках яких студенти-юристи безкоштовно надавали

правову допомогу тим, хто був не в змозі оплатити послуги адвокатів, а приватні фонди почали підтримувати та стимулювати розвиток таких клінік фінансово, з причин необхідності розвитку потрібних практичних навичок у студентів та надання такої допомоги малозабезпеченим верствам населення та [10, с. 134].

Що стосується, Фонду Форда, то він швидко зрозумів необхідність та важливість клінічної освіти і розпочав фінансування юридичних клінік вже у 1959 році.

У 1960 році в Сполучених Штатах функціонувало уже понад 30 юридичних клінік при юридичних факультетах, у яких студенти під керівництвом професійних адвокатів та викладачів надавали безкоштовну правову допомогу вразливим та малозабезпеченим верствам населення [11].

Пізніше, у 1965 році був започаткований інститут грантодавців в особі Ради юридичної освіти та професійної відповідальності, а коли цей інститут припинив свою діяльність з 1978 року, уряд США прийняв рішення забезпечувати фінансування юридичним клінікам через надання допомоги Міністерством освіти.

Саме гранти CLERP та міністерська допомога зі сторони уряду протягом тривалого періоду часу робили вагомий внесок для розвитку та підтримки клінічної освіти до тих пір, поки фінансування клінічної діяльності не перейшло виключно до навчальних закладів [12, с. 22]. Впродовж 60-70 рр. XX ст. клінічні програми набули великої популярності та масового поширення.

Американська асоціація юристів – орган, який несе відповідальність за здійснення акредитації юридичних навчальних закладів, запропонувала правовим американським школам розглядати юридичну клінічну освіту як один із способів отримання студентами додаткових знань та закріплення їх на практиці.

Згодом юридична клінічна освіта здобуває масштабне розповсюдження в інших країнах світу (в тому числі і в Західній Європі), в яких приймаються

спеціальні нормативно-правові акти для забезпечення відповідного функціонування юридичних клінік.

Наприклад, в Угорщині у 1968 році були внесені поправки в окремі розділи Кримінально-процесуального кодексу, зокрема, в частині, що стосується діяльності юридичних клінік, студентам було надано право представляти інтереси сторін судового процесу безпосередньо у суді.

Потім юридичні клініки почали з'являтися у країнах Центральної та Східної Європи (Білорусія, Україна, Молдова), Середньої, Південної та Східної Азії (Грузія, Казахстан, Киргизстан), Латинської Америки та в Африці. Так, у 1978 році в Південно-Африканській республіці, саме завдяки підтримці розвитку клінічної освіти зі сторони Фонду Форда та Фонду братів Рокфеллерів була формально визнана університетом перша юридична клініка, а вже з 1989 року обов'язковою умовою було проходження практичної підготовки у юридичній клініці Вітвотерстендського університету всіма випускниками юридичного факультету.

Середину 80-х років ХХ ст. вважають часом, коли чималу увагу приділяють розробці нових способів та методів викладання, які були б максимально адаптовані до умов юридичної клінічної освіти. Поштовхом до ще більшого розповсюдження юридичних клінік у світі стали саме інтерактивні методи навчання.

Нині юридичні клініки на юридичних факультетах провідних світових закладів освіти є невід'ємною частиною існування повноцінного, структурованого університетського механізму, обов'язковою частиною навчального курсу, який студенти повинні пройти та засвоїти.

На території Латинської Америки юридичні клініки діють протягом останніх двох десятиліть, проте, з огляду на недостатній контроль з боку професорів та практиків за діяльністю студентів, вони функціонують неякісно.

Хоча, останніми роками при підтримці Фонду Форда було здійснено нову спробу відновлення діяльності юридичних клінік та забезпечено професійний нагляд за роботою студентів-консультантів.

Клінічна освіта в Китаї також розвивалася швидкими темпами, зокрема, через створення у 2002 році Chinese Clinic Legal Educators Committee, в підпорядкуванні якого перебуває 13 юридичних клінік.

Що ж стосується пострадянського простору, в тому числі й України, то повернення до питання організації та впровадження юридичної клінічної освіти відбулося в період з 1993 по 1997 роки за ініціативою юристів, які отримали можливість ознайомитись з досвідом викладання юридичних наук у зарубіжних країнах, особливо в США, а також на міжнародних колоквиумах і семінарах з цих питань, де вони краще пізнали роботу юридичних клінік на практиці та усвідомили їх значення у вирішенні завдяки їм певних соціальних проблем громадян та підготовці юристів зокрема [13, с. 17].

Втілення в життя цієї ідеї стало можливим саме завдяки фінансовій та методичній підтримці міжнародних благодійних організацій.

В Польщі на початку 90-х років ХХ ст. на базі Ягелонського університету в м. Кракові було відкрито першу в Європі юридичну клініку, а вже у 1998 році курси юридичних клінік були включені до навчальної програми Варшавського університету. Ще в Польщі був прийнятий проект закону «Про студентські юридичні консультації».

Слід зазначити, що вітчизняні вчені умовно виділяють чотири періоди становлення більш ніж столітньої історії ідеї юридичних клінік [14, с. 37-42].

Перший період від кінця ХІХ ст. – початку ХХ ст., коли власне й виникла сама ідея створення юридичних клінік.

Другий період займає часовий проміжок з початку ХХ ст. до 60-х рр., коли спостерігалися спроби реалізувати ідею клінічного навчання в різних країнах.

Третій період, який зайняв останню третину XX ст., коли нарешті була створена ідеологія та методика клінічної освіти, а сама ідея реалізувалася в багатьох вищих навчальних закладах країн світу.

Четвертий період, або як його ще називають - сучасний, який відрізняється від попередніх проявом соціальної спрямованості в юридичній освіті, коли в підготовці студентів-юристів увага акцентується на питаннях справедливості.

В американських університетах юридичні клініки виникли у 30-х роках XX століття. Протягом 60–70-х років XX століття програми клінік стають відомішими та набувають популярності в США. Станом на сьогодні юридичні клініки у США існують майже в усіх закладах освіти, які готують майбутніх юристів. Зазвичай, вони мають певну спеціалізацію та інтегровані у навчальний процес як сукупність форм навчального курсу і практики одночасно. Їхні інтереси на національному рівні представлені Відділом клінічної юридичної освіти Американської асоціації юридичних вузів (AALS) та Асоціацією клінічної юридичної освіти (CLEA).

Під егідою асоціацій відбуваються щорічна конференція юридичних клінік, програми з розвитку діяльності, курси для молодих викладачів та надається підтримка заходам в регіонах [15, с. 3-9].

Асоціації, що були вказані акцентують увагу безпосередньо на методах і важливості юридичної клінічної освіти, а також на способах належного відстоювання інтересів юридичних клінік перед керівництвом ВНЗ.

Якщо розглядати впровадження юридичних клінік в США, то можна сприйняти його як елемент так званої демократизації, привнесення інновацій у нерозвинену юридичну освіту, яка має на меті підготувати вільних ліберальних юристів. При цьому, клінічна освіта в США мала значну підтримку зі сторони міжнародних інституцій, а в Німеччині та інших державах Західної та Центральної Європи юридичні клініки таких переваг не мали.

Юридичні клініки у Німеччині засновувалися та здійснювали свою діяльність переважно завдяки вивченню викладачами-ентузіастами та студентами зарубіжного досвіду і подальшому впроваджені його на ресурсах університетів. Найкращі з них закріпилися й значно зміцніли, зокрема, розпочали тісну співпрацю з національними та міжнародними фондами й асоціаціями, реалізували принцип вузької спеціалізації, що зробило їх схожими на структури, які подібні до недержавних організацій, підтримували університетську юридичну клінічну освіту, загалом, відбулось становлення юридичної клінічної освіти як невід'ємної практики університетських обмінів та програм підвищення кваліфікації.

Системи німецької юридичної освіти та правової допомоги консервативні та не завжди сприймають юридичні клініки як повноправних суб'єктів цих процесів. Й-Г. А. Ханнеманн та Г. Дітляйн вважають, що повноцінним початком появи юридичних клінік у Німеччині стала редакція 2008 року параграфу 6 Закону про правничі послуги [16, 148-149].

Згідно з цим законом було дозволено надання безкоштовних юридичних послуг, не пов'язаних з наймом, зокрема консультації студентів під керівництвом професорів вищих навчальних закладів поза судом.

Юридичні клініки започатковано в університетах Берліна, Кельна, Дюссельдорфа, Єни, Гісена, Фрайбурга, Ханновера, Пассау, Марбурга, та в інших німецьких містах. М.А. Котирба зазначає, [17, с. 32-49] що у провідній німецькій колективній праці стосовно діяльності юридичних клінік, у Німеччині спостерігається тенденція до поширення ідеології та нормативного врегулювання діяльності юридичних клінік за позитивним прикладом Польщі, що свідчить про можливість розповсюдження ідеї юридичної клінічної освіти від країн-сусідів без зусиль міжнародних фондаций.

У німецькій вищій освіті з 2012 року активно обговорюється проблема розгляду юридичної клінічної освіти як інструменту практичного спрямування навчання, прикладної студентської наукової роботи,

формування у них навичок критичного мислення. До навчальних планів деяких німецьких університетів включено курс юридичної клінічної освіти.

Наприклад, в університеті Фрайбурга читається тренінговий курс, що охоплює як загальні питання діяльності юридичних клінік, серед яких питання інтерв'ювання, етика консультанта та консультування клієнта, так і робота юридичної клініки у справах певних галузей [18, с. 241-246].

Ще однією особливістю розвитку німецьких студентських правничих клінік є перетворення їх у структури, які подібні до громадських організацій правничого спрямування. Однією з таких є Юридична клініка університету Кьольна, яка визначена авторитетною у справі захисту прав мігрантів. Дана клініка проводить спеціалізовану підготовку з цих питань не лише для своїх студентів, а й для персоналу громадських об'єднань та інших юридичних клінік [19].

Беручи до уваги труднощі, які виникли на шляху діяльності німецьких юридичних клінік, можна зазначити традиційні питання якості надання юридичних консультацій та відповідальності за них, недостатній рівень інтегрованості клінік у навчальний процес та визнання їх невід'ємними елементами вищої юридичної освіти.

Отже, попри різні підходи до періодизації становлення та розвитку юридичної клінічної освіти, можна однозначно стверджувати, що поява юридичних клінік в різних державах, в різний період часу та в різних правових умовах мала свої відмінності та особливості. В одних випадках юридичну клініку, як освітній елемент було витіснено та забуто (наприклад, в Німеччині – на рубежі XIX–XX ст.ст.), в інших, її використання зводилось до мінімуму з метою організації практичних навичок у студентів (в США з 20 по 40 роки XX ст.), а в третіх, клініки активно розвивались та слугували методом відносно самостійної юридичної освіти (в США в 60-80 роках XX ст.).

Період найбільш активного інтересу до юридичних клінік прийшов на кінець XIX – початок XX ст. Адже саме тоді існувала проблема недостатньої практичної підготовки юристів. Її вперше було піднято на державному рівні, а в академічних колах велась активна дискусія. Думки професорів з приводу цього питання розділилися. Одні вважали лекційну систему викладання застарілою, критикували її та пропонували значно посилити роль практичних занять, інші ж навпаки - відстоювали пріоритет лекцій, в яких вбачали основу загального устрою університету. Тоді, ідея створення юридичних клінік за зразком клінік на медичних факультетах, які протягом останніх двох століть пройшли активний етап свого розвитку та становлення в більшості провідних державах світу стала одним із головних аргументів щодо посилення практичної підготовки студентів-юристів.

1.2. Тенденції розвитку юридичної галузі та системи професійної освіти в праві ФРН та США

Підготовчий рівень в різних юридичних школах відрізняється, відповідно, як і дипломний рейтинг.

Приватні елітні університети, де більш висока плата за навчання наділені ширшими фінансовими можливостями, достатньою кількістю висококваліфікованих викладачів, в зв'язку з чим надають престижнішу освіту. Щоб потрапити на високооплачувану роботу у велику юридичну фірму, необхідно закінчити «престижний» університет.

У ФРН отримання юридичної освіти здійснюється за традиційною схемою із складанням двох державних екзаменів та проходження практики.

Згідно з вимогами Болонського процесу у ФРН був запропонований ряд моделей, які декларували перехід юристів до дворівневої підготовки, яка включає в себе закінчення бакалаврату і магістратури. Проте, магістратура може бути обов'язковою (для заняття посади судді) або факультативною. Відповідно до цієї системи функціонують більше половини навчальних програм німецьких університетів. Та не дивлячись на це, значна частина юристів-практиків і професорсько-викладацького складу висловлює певний скептицизм щодо можливого впливу Болонського процесу на систему німецької вищої юридичної освіти, адже навчання в межах цих програм не дає належної освіти, яка необхідна для доступу до таких юридичних професій як адвокат, прокурор, суддя.

В Німеччині за останні роки серед абітурієнтів та студентів стала відомою та поширеною така альтернативна форма отримання вищої освіти як «Blended learning», яка являє собою, по суті, змішане денне та заочне навчання.

Буквально «Blended learning» означає «комбіноване/змішане навчання» та поєднує в собі класичне відвідування лекцій і практичних занять з

повноцінною роботою в онлайн-режимі, наприклад, складання заліку чи екзамену «в прямому ефірі».

Головний девіз «Blended learning» – зручно і економічно, швидко та ефективно. Проте таке навчання вимагає високої дисциплінованості та самоорганізації студентів. Адже, основний об'єм роботи вони повинні виконувати самостійно, а це не всім під силу [20, с. 132-136].

Така форма навчання є актуальною особливо для тих, хто йде до правничої школи за навичками, які можуть пригодитись та бути корисними в неюридичних сферах діяльності. З такою ціллю юридичну освіту отримують власники бізнесу, бухгалтери, управлінці, економісти та навіть журналісти.

Все більш важливими складовими для професії юриста стають мораль та етика. І в США, і в ФРН сформовані розвинуті системи суворої професійної відповідальності юристів, які в загальному активно впливають на зміст правової освіти.

Навчальний процес в юридичних школах формується таким чином, аби студенти під час занять не тільки абстрактно думали про етику, але й розглядали справжні проблеми етичного характеру, що можуть виникнути в житті юриста, реально відчували себе в ситуаціях, які вимагають від них здійснення морального вибору, прийняття правильного етичного рішення, щоб студенти вміли аналізувати практику роботи професійних юридичних співтовариств щодо розв'язання етичних конфліктів і могли прийняти рішення стосовно членів цих співтовариств.

У правничих школах така діяльність доповнюється послідовною політикою академічної доброчесності. Під нею слід розуміти сукупність правил поведінки студентів в академічному середовищі, що передбачає в першочергово - моральну, і лише потім - правову складову регулювання цієї поведінки.

На сьогоднішній день в США діє більше 240 юридичних вузів, які акредитовані американською Асоціацією юристів (ААЮ). Близько двох третин юридичних шкіл в США – приватні, а решта – публічні.

Державні навчальні заклади утворюються на базі державного фінансування, а ради реагентів, які призначаються губернаторами чи обираються безпосередньо самим населенням штату регулюють та контролюють їх діяльність.

Відповідно, приватні навчальні заклади утворюються на базі приватного фінансування і керуються радами опікунів, які призначаються засновниками цих навчальних закладів.

Існує поділ приватних навчальних закладів на некомерційні, метою яких є надання освітніх послуг, та комерційні навчальні заклади, які створюються засновниками з ціллю одержання ними від освітньої діяльності відповідного фінансового прибутку.

Юридичні школи США відрізняються своєю величиною. У провідних юридичних школах відсутня заочна форма навчання. Американські правничі школи наділені модернізованими навчальними базами, в першу чергу бібліотеками.

Крім юридичних шкіл, що акредитовані ААЮ, також існують такі юридичні школи, які акредитовані чи ліцензовані лише відповідними установами в штаті де вони територіально знаходяться. Але такі школи мають один дуже великий недолік. Тому що, умовою допуску до складання кваліфікаційного іспиту на право проходження практики у 50-ти штатах і територіях США є здобуття юридичної освіти саме в акредитованій ААЮ правничій школі. Тому, у США актуальним залишається принцип, що будь-яке приватне, заочне навчання, підготовка в юридичних офісах, чи інший подібний досвід все одно не можуть слугувати заміною юридичної шкільної освіти [21, с. 50].

Значну роль в оптимізації та структуризації мережі юридичних навчальних закладів США відіграє Асоціація американських правничих шкіл.

Згідно з положенням про діяльність Асоціації американських правничих шкіл 29 грудня 1971 р. (внесені зміни в січні 2016 р.), метою Асоціації є вдосконалення правничої професії через юридичну освіту, а саме

підтримка та підвищення досконалості юридичної освіти шляхом просування ключових цінностей досконалості викладання та наукової діяльності, академічної свободи та різноманітності, що включає різноманітність походження та поглядів, водночас прагнучи сприяти розвитку правосуддя та слугувати нашим численним спільнотам – місцевим, національним та міжнародним». Відповідно до цієї мети Асоціація веде контроль та затверджує практично всі основні напрямки діяльності правничих шкіл [22].

Розвиток юридичної освіти XIX ст. у ФРН також був своєрідним. Університети Німеччини набули загального визнання та стали лідерами у світі науки Західної Європи. Вони слугували зразком для створення університетів у багатьох країнах.

Стрімкий ріст викладання публічно-правових дисциплін був пов'язаний насамперед з процесом об'єднання Німеччини у 1871 р. Централізованій державі були необхідні службовці нової формації, які добре володіли не лише земельним, а й загально німецьким правом. У зв'язку із цим на юридичних факультетах почали створюватися відділення адміністративного права для підготовки майбутніх державних чиновників і власне юридичні відділення, які випускали служителів правосуддя.

Остаточного закріплення система німецької юридичної освіти набула після прийняття загально німецького Цивільного уложення 1896 р.

Більшість німецьких університетів вводять обмеження для іноземних студентів за спеціалізацією "право". Це проявляється в тому, що для зарахування ви повинні мати високий середній бал шкільного атестату та університетського диплому, за його наявності.

Тому слід пам'ятати, що зарахування до вищого семестру майже неможливе, через істотні правові відмінності в освітянських системах України та Німеччини.

Деякі університети надають можливість отримання ступеню магістра для іноземних студентів. Він доступний для всіх студентів, які здобули на Батьківщині ступінь бакалавра з права та хотіли б продовжити вивчити цю

спеціальність у Німеччині. Однак ця спеціальність не рахується повноцінною альтернативною класичній юридичній освіті і після її отримання випускник отримує менше можливостей для працевлаштування.

Для того, щоб навчатися в німецькому університеті, ви повинні володіти німецькою мовою на рівнях C1-C2. Деякі університети також вимагають знання англійської мови.

На з'їзді юристів в Айзенаху був розроблений проект навчального плану для юридичних факультетів.

Рішення проекту значною мірою лягло в основу спільного розпорядження міністрів юстиції і освіти від 18 січня 1897 року [23].

З того часу розвиток юридичної освіти змінював свій вектор і направлявся на посилення правничої спрямованості навчального процесу і скорочення теоретичних та історико-правничих циклів. Проте, при цьому університети Німеччини старалися зберегти високий рівень наукових знань, адже саме в них бачили основну роль університетів.

Другою особливістю підготовки німецьких юристів є дворівневість правової освіти. Успішно складений перший юридичний іспит дійсно означає закінчену університетську освіту. Але він не дає доступу до регламентованих юридичних професій. Для цього необхідно скласти другий державний іспит.

Саме цей державний іспит завершує професійно-підготовчу практику, після якої юрист отримує придатність до суддівської посади, внаслідок чого отримує повний доступ до юридичних професій [24, с. 22-28].

Сьогодні юристів у ФРН готують у 36 професійних вищих навчальних закладах та на 44 юридичних факультетах університетів. ВНЗ переважно готують юристів-економістів. Вони не вправі стати нотаріусами, адвокатами та судьями, але вони можуть бути державними службовцями, працювати юристами в комерційних та інших структурах [25, с. 103-107].

З XIX ст. кращою правничою школою Німеччини вважається Гельденберг.

Найбільшими юридичними факультетами Німеччини є факультети Берлінського, Мюнхенського, Мюнстерського та Гамбурзького університетів. Майже всі навчальні заклади у Німеччині державні. Єдиним приватним юридичним вузом Німеччини є вища юридична школа ім. Буцеріуса в Гамбурзі.

Діяльність вищих навчальних закладів ФРН контролюється та регулюється федеральним міністерством освіти та науки і відповідними міністерствами федеральних земель, що діють відповідно до положень Рамкового закону «Про вищу освіту» від 11 січня 1999 р. В Німеччині створена розгорнута структура органів, що регулюють розвиток науки та вищої освіти в межах країни.

Окрім міністерства діють і інші державні та громадські органи: Німецьке товариство досліджень, Німецька служба обмінів, Акредитаційна рада, Конференція ректорів вишів, Конференція ректорів професійних вишів та ін. [26, с. 28-42].

Крім цього, вагоме значення для системи та порядку здобуття юридичної освіти, а отже і для отримання юридичної професії у ФРН досі відіграє німецький Закон «Про суддів», у якому закріплено концепцію так званого «єдиного» юриста. Цей законом в загальному визначає зміст кожного етапу юридичної освіти.

В Німеччині діє двоетапна система підготовки студентів-правників. Перший етап містить в собі навчання в університеті, переважно чотири роки або менше (хоча насправді – 4,5-6 років).

А другий етап складається з підготовчої служби. Його тривалість становить два роки. Кожен із етапів закінчується складанням студентами державного іспиту. При цьому, професори та викладачі, які читали лекції та проводили практичні заняття, не мають права приймати ні перший, ні другий державний іспит. Державні іспити приймає комісія, яка складається з юристів-практиків, представників міністерства юстиції, суддів та професорів з інших вузів [27, с. 433-444.].

Отже, нині юридична клініка є однією із сучасних формою юридичної освіти, яка вирішує навчальні та соціальні цілі. Надивлячись на те, що основні ідеї юридичної клінічної освіти були сформовані у ФРН, сучасному поширенню юридичних клінік світ має завдячувати передусім правничим школам США.

Істотне значення має впровадження юридичних клінік у освітню, правозахисну та правопросвітницьку системи. Цьому сприяє функціонування національної асоціації юридичних клінік та її взаємодія з державними інституціями, що опікуються цими сферами, з асоціаціями вищих правничих навчальних закладів, з іноземними мережами клінік, з потенційними грантодавцями, які фінансово підтримують ті галузі, які мають відношення до діяльності юридичних клінік.

Юридична клінічна освіта кожної країни має свої особливості, які передусім зумовлені запитам суспільства конкретної країни, традиціями, що напрацьовані вищою школою та наявними ресурсами, як фінансовими так і людськими, які витрачаються для впровадження діяльності юридичних клінік у заклади освіти та правову систему допомоги вцілому.

РОЗДІЛ 2. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ І НАУКИ У ФРН ТА США

2.1. Правове забезпечення німецької системи юридичної освіти і науки

Юридичну вищу освіту у ФРН регулюють такі федеральні закони як: закон «Про реформу юридичної освіти» 2002 року, закон «Про продовження освіти та вищу освіту» 2004 року, закон «Про вищу освіту» 2004 року та закон «Про суди та юридичні послуги 1990 року.

Згідно з ними загальні збори об'єднання адвокатів і товариства юристів визначають кваліфікаційні вимоги доступу до правової професії.

Система німецької підготовки майбутніх юристів сьогодні орієнтується на підготовці як до суддівської, так і до широкої правозахисної діяльності.

Юридична освіта у ФРН спрямована на підготовку ціннісно орієнтованих юристів – євроюристів. Випускники закладу освіти мають скласти два державні іспити, після яких стають юристами.

Підготовка правників в Німеччині здійснюється також в правових школах. Проте, випускники цих шкіл не можуть займати такі посади, як суддя, адвокат, нотаріус тощо. Зазвичай, вони працюють держслужбовцями та юристами у комерційних та інших структурах.

Юридичну освіту у ФРН студенти зазвичай отримують на юридичному факультеті одного з університетів. Поширення єдиного стандарту освітньої програми для всієї країни тут не практикується.

Закон «Про суддів» виконує роль професійних стандартів для юристів, що теж в свою чергу забезпечує єдність правової освіти на території всієї країни.

На першочерговому етапі навчання студенти відвідують курс обов'язкових лекцій з основних галузей права, проте, важливим також є і те, що не менша увага акцентується на дисциплінах непрофільного характеру. Зокрема, це відбувається тому, що німецькі університети прагнуть випускати

студентів-правників широкого профілю, які здатні претендувати не тільки на власні юридичні посади, але й займатися адміністративною та іншими видами управлінської діяльності [27].

Визначення спеціалізації студентів здійснюється після ефективного засвоєння дисциплін обов'язкового блоку.

Напрями та їх спеціалізація мають неоднакову кількість в різних університетах, проте, найпоширенішими є історія права, кримінальне право, німецьке і європейське адміністративне право, порівняльне правознавство, податкове право, трудове і соціальне право, господарське право Німеччини та ЄС, цивільно-процесуальне право, підприємницьке право, міжнародне приватне і процесуальне право, міжнародне право [28, с. 30-36].

Ціль правової освіти другого етапу полягає в отриманні практичних навичок у конкретних сферах юридичної діяльності за допомогою стажування. Згідно з прийнятим правилом стажування поділяється на чотири фази:

– I фаза полягає в роботі у судовій канцелярії, задля детальнішого вивчення цивільного права та підготовки текстів для винесення судових рішень;

– метою II фази є робота в окружній прокуратурі чи відділі кримінальних судових справ, що сприяє фокусуванню на кримінальному праві та практиці для підготовки текстів обвинувальних вироків;

– проходження III фази відбувається в органах місцевого самоврядування, де робиться акцент на муніципальному та адміністративному праві, а правові навички напрацьовуються з підготовкою матеріалів для судових процесів та представлення інтересів органів влади в цих судових розглядах;

– IV фаза стажування полягає в тому, що майбутній юрист працює в якості адвоката-стажиста чи юриста в комерційній компанії, при цьому акцентується увага на підготовці матеріалів для судових процесів та представленні інтересів клієнтів у судових розглядах.

Протягом кожної фази стажування студент повинен відвідувати аудиторні заняття та регулярно складати іспити.

Навчання юриста-стажера проводять та контролюють досвідчені судді, адвокати й прокурори.

Німеччина є правовою державою. Тому, навіть в умовах зменшення суспільних бюджетів, для Німеччини характерний значний попит на юристів, які отримали університетську освіту. Проте, спостерігається така тенденція, коли попит на молодих правників нижчий, ніж сама пропозиція. І це насамперед стосується сфер судової влади та державної служби.

Недостатня кількість місць у державному секторі є наслідком «припливу» молодих юристів в адвокатуру, яка і без того переповнена, що вже багато років викликає тривогу федеральної палати адвокатів.

Держава та університети вже протягом багатьох десятиліть розділяють відповідальність за організацію правової освіти у ФРН. Зі сторони держави участь в організації юридичної освіти беруть 16 федеральних земель та власне сама держава. А зі сторони університетів цим займаються юридичні державні факультети, яких налічується 41 та один приватний, що знаходиться у Гамбурзі.

Згідно з федеральним устроєм ФРН законодавцем були прийняті основні закони, що регулюють освіту та умови доступу до базових правових професій — адвоката, прокурора, судді, нотаріуса тощо.

Федеральні землі в рамках своєї компетенції прийняли на основі цих законодавчих актів закони, які конкретизують федеральні законодавчі положення. Для виконання вимог, що стосуються екзаменаційного та навчального процесів, університети створили свої власні правові норми.

Остаточним розділом юридичної освіти у ФРН на рівні законодавства визначено професію судді. Вимоги до освіти й умов доступу до професії регулюються Законом ФРН «Про суддів» від 8 вересня 1961 р.

Тільки той, хто одержав придатність до суддівської посади може стати професійним суддею в Німеччині. Така сама вимога висувається до того,

кого призначають на посаду прокурора (абзац 1 §3 Закону ФРН «Про суддів»), до того хто хотів би одержати дозвіл на адвокатську діяльність (абзац 1 §4 «Федерального положення про адвокатуру») та до майбутнього нотаріуса (§5 «Федерального положення про нотаріат»).

Належні вимоги висуваються до юристів, що працюють на держслужбі. Дані вимоги містяться у земельних та федеральних постановах про службову кар'єру посадовців. Придатність особи на посаду судді визначається відповідно до умов, які зазначені у абзаці 1 § 5 Закону ФРН «Про суддів».

До їх переліку належать такі: кандидат на посаду повинен закінчити юридичний факультет, скласти перший юридичний іспит, пройти підготовчу практику та скласти успішно другий юридичний державний іспит [29, с. 131-138].

Складання першого іспиту містить в собі університетський іспит, щодо галузевої спеціалізації та державний іспит з питаннями зі сфер обов'язкових дисциплін.

Окрім питань виконання суддею своїх професійних обов'язків, Законом ФРН «Про суддів» також регулюються основні вимоги, які висуваються до навчання кандидатів на посаду судді.

Важливим є Закон ФРН «Про реформу юридичної освіти» від 11 липня 2002 р. Обов'язкові дисципліни та дисципліни за сферою спеціалізації з можливістю їх вибору є предметом навчання. Окрім цього, студенти-юристи обов'язково повинні відвідати одну лекцію або семінар іноземною мовою чи пройти курс іноземної мови з поглибленим вивченням юридичної термінології.

Навчальні дисципліни в університеті поділяються на обов'язкові та спеціальні.

Обов'язкові навчальні дисципліни визначаються в Законі ФРН «Про суддів». Зокрема, до них належить державне, кримінальне, цивільне, процесуальне право, юридична логіка, основи права Європейського Союзу, суспільствознавчі, історичні й філософські основи.

Спеціальні дисципліни слугують як доповнення до отриманих базових юридичних знань, поглиблення вивчених обов'язкових предметів, вивчення питань міжнародного права та загальних юридичних міждисциплінарних питань.

Як наслідок реформи юридичної освіти у 2002 році до програми правознавчого навчання були додані нові вимоги, які в більшості акцентуються на існуючій правовій дійсності. Зокрема, було передбачено вивчення основних правил адвокатського спілкування.

Згідно зі зміненою редакцією Закону ФРН «Про суддів» у 2002 році програма навчання судді враховує у наш час вивчення судової й адміністративної практики, а також практики надання юридичних консультацій.

Дворівневність є характерною ознакою традиційної німецької юридичної освіти. Хоч і успішно складений перший юридичний іспит й формально означає закінчену університетську освіту, він не дає фактичного доступу до базових юридичних професій. Для повноцінного доступу до них необхідно скласти другий державний іспит, який є повністю державним. Саме він завершує професійно-підготовчу практику (референдаріат). Якщо державний іспит, який завершує референдаріат складений успішно, то юрист одержує придатність до суддівської посади і разом із цим — доступ до регламентованих юридичних професій.

Від 13 жовтня 2003 року положення «Про підготовку та іспити юристів» є підзаконним нормативним актом, яким регулюються деталі стосовно юридичних іспитів та повноцінного стажування майбутніх юристів.

Законом «Про забезпечення юридичного стажування» від 27 грудня 1999 року та Баварським законом «Про публічну службу» від 29 липня 2008 року передбачено надання гарантій стажування для юридичних професій.

Положення «Про підготовку та іспити юристів» поділяється на шість частин [30].

У першій частині закріплені важливі правила, які визначають систему оцінки результатів іспиту та гарантують незалежність екзаменаторів.

Друга частина містить інформацію про організацію іспитів і вирішення питань, які впливають на проведення і результати іспитів, наприклад: відсутність студента без поважної причини, захворювання, наслідки шахраювання на іспитах тощо.

У третій частині прописані правила першого юридичного державного іспиту, а саме: організація, проведення та виставлення балів отриманих студентами.

Четверта частина присвячена юридичному стажуванню. Тут врегульовано такі обов'язки студентів, як участь студентів у навчальних заходах та їх соціальне життя, збереження службової таємниці тощо.

П'ята частина регулює особливості другого державного іспиту.

Інформація шостої частини стосується формальностей та завершення навчання.

Ніхто не візьме на роботу студентів, які склали перший державний іспит. Їх не вважають юристами. До речі, не всі студенти успішно склали перший державний іспит. Наприклад, у Баварії 36% не складають цей іспит, а це означає, що третина студентів не отримують диплом після п'яти років навчання. Це дуже погана ситуація. Після першого письмового державного іспиту ще є усний, але це не так важливо - оцінка майже не змінюється. Проблема полягає в тому, що після складання першого іспиту на отримання оцінок піде щонайменше чотири місяці, і лише тоді буде можливим усний іспит.

Передбачена можливість повторного складання першого державного екзамену, що тягне за собою психологічні переживання. Та й практика показує, що навіть тоді результат не у всіх добрий, хоча відсоток студентів, які складають іспит з другої спроби чималий. На інших факультетах іспити складаються через один-два роки. У разі успіху, як правило, проблем з першим державним іспитом не виникає. Нерідко юристи Німеччини пізно

усвідомлюють, що обрана професія не для них - як правило, аж за п'ять років.

Проте, не дивлячись на різні нюанси саме якісна структуризація, дворівневність та регулювання німецької юридичної освіти на законодавчому рівні являються одними із основоположних чинників, які сприяють її ефективному розвитку, реформуванню та зміцненню іміджу.

Отже, підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що німецька юридична освіта характеризується спільною діяльністю університетів та держави. З однієї сторони, — це стає елементом конфліктів та так званого напруження між юстиційною політикою та науковою свободою.

З іншої сторони, загальні завдання державних установ і юридичних факультетів стосовно прийому іспитів гарантують міцний зв'язок між юридичною наукою, юридичною практикою і юридичною політикою, між навчанням в університеті й професійною підготовчою практикою, та гарантують єдині стандарти якості на різних юридичних факультетах у Німеччині. Якщо оцінювати переваги та недоліки цієї системи, то багато що переконує в необхідності збереження теперішньої, існуючої організаційної форми юридичної освіти.

У підсумку чого відповідальність розподілена між університетами й державою у системі юридичного навчання, виправдовує себе.

2.2. Особливості правового регулювання в американській моделі юридичної освіти та науки

Майбутні юристи США отримують освіту у правничих школах, які виникли у першій половині XIX ст. Нині їх кількість близько 200. Для вищої юридичної освіти США характерною є вузька спеціалізація та практична направленість навчання.

Зміст та форма юридичної освіти визначається правничими школами, Американською асоціацією юристів та великими юридичними фірмами.

Головну компетенцію складають такі елементи як: розв'язання проблем, правовий аналіз та його юридичне обґрунтування, вивчення необхідної юридичної літератури та документів, вивчення фактів, консультування, комунікативність, ведення переговорів, знання процедур, пов'язаних із судовими позовами та альтернативними способами вирішення спорів, організація і управління у сфері юридичної діяльності, виявлення і вирішення проблем етичного характеру тощо.

Першочерговим завданням американських правових шкіл є ефективна підготовка до отримання доступу у професійне співтовариство і успішної юридичної діяльності. В зв'язку з цим навчальні програми різних правових шкіл акцентуються на вимогах адвокатського екзамену. Тому між ними немає суттєвої різниці, недивлячись на відсутність єдиного навчального плану.

Також потрібно зазначити, що випускники юридичних вишів США одержують ліцензію на проходження юридичної практики.

Практична спрямованість навчання та вузька спеціалізація є основними характерними елементами моделі підготовки юристів у США.

Щоб отримати ступінь доктора права потрібно мати ступінь бакалавра та пройти курс юридичної школи, який триває три роки.

Навколо питання щодо контролювання змісту юридичної освіти в США правовими школами чи представниками юридичної професії ведуться

багаторічні дискусії. Як наслідок, була сформована досить стійка система зважаючи на різні інтереси викладачів, Американської асоціації юристів та великих юридичних фірм, які сформулювали перелік компетентностей, що необхідні юристам.

До цього списку були внесені: юридичний аналіз та оцінка, вирішення проблем, вивчення юридичної літератури, документів і фактів, ведення переговорів, комунікативність, знання процедур, пов'язаних із судовими суперечками та альтернативні способи вирішення спорів, організація та управління в галузі юридичної роботи, консультування [31, с. 416-423].

Повноцінна підготовка для отримання доступу до професійного співтовариства і до успішної та відповідальної участі в юридичній професії є провідним завданням юридичної освіти. Значних відмінностей у програмах навчання не спостерігається, навіть не дивлячись на відсутність єдиного, загального навчального плану.

В методиці навчання чітко відображається практичне спрямування правової освіти. Особливо, в системі освіти США робиться акцент на власних, самостійних дослідженнях студентів, розвитку усного мовлення, навичок аргументації та висловлення власної думки.

Щодо критичного мислення, то по-перше, воно виробляється за сприяння методики, яка заснована на аналізі реальних справ, сенс якої полягає в ознайомленні з судовими прецедентами певної галузі права. Студенти обговорюють на заняттях основні прецеденти, які перед цим досліджували.

По-друге, застосовується «сократівський метод», який проявляється в досить «агресивній» формі. Його сенс полягає у висвітленні справи, необхідних фактів, мотивувань та рішень. Після цього студенту задаються все складніші запитання стосовно можливих наслідків рішення прийнятого у справі, результатів взаємодії даного рішення з іншими прецедентами чи мотивами суду [32, с. 5-9].

Більшість американських студентів після закінчення правових шкіл отримують патент на заняття адвокатською діяльністю. В кожному штаті (крім штату Вісконсін) необхідним є проходження іспиту, що містить в собі декілька етапів.

Письмовий етап вважається першим. Його сенс полягає у виконанні тесту із загальних правових питань.

Другий етап також письмовий, проте, він вже передбачає написання коротких відповідей на питання, що пропонуються.

Іспит на запитаннями щодо професійної відповідальності відноситься до третього, завершального етапу. Тільки після його успішної здачі випускнику школи видається патент на право займатися юридичною практикою.

Правове регулювання підготовки юристів у ВНЗ США являється важливим питанням [33, с. 792-794]. Воно проявляється у вигляді прийняття норм, обмеження, заборон, що встановлюються органами публічного управління у формі нормативно-правових актів.

Деякі школи авторизуються штатами. Вони розміщені в штатах Каліфорнія, Алабама, Теннессі та Массачусетс. Деякі юридичні школи затверджені штатами пропонують програму, що не передбачає АВА, при цьому виключаючи дорогі вимоги АВА, які ці штати вважають непотрібними.

Багато шкіл не акредитовані ні штатами, ні Американською асоціацією адвокатів. Значна кількість з них знаходиться в Каліфорнії. Випускники цих шкіл можуть подати заявку на вступ до каліфорнійської адвокатури, але не можуть подавати документи на реєстрацію для складання іспитів в інших штатах.

Загальна підготовка юристів американських ВНЗ розглядається як освітня система взаємопов'язаних структурних елементів, таких як: ВНЗ та студенти, їх взаємовідносин, зокрема навчання, здобуття навичок наукової та

практичної роботи, держава в особі уповноважених органів, які керують даними відносинами за допомогою правових засобів.

Гнучкість системи вищої юридичної освіти США досить добре простежується. Одним із найважливіших та найважчих кроків на шляху до опанування юридичної професії є вступ на юридичний факультет.

Тип та престижність ВНЗ впливає на процедура прийому та відбору абітурієнтів. Процедура може бути відкритою, конкурсною та селективною.

В США немає єдиних вимог до абітурієнтів. Адже, якщо в одних університетах єдиною умовою вступу є наявність середньої освіти, то в інших ВНЗ відбір здійснюється шляхом конкурсних екзаменів, тестування співбесіди тощо.

Загальною вимогою при вступі до всіх університетів є подача документів про закінчення повної середньої школи, документ про перелік предметів, які вивчались в школі та отримані оцінки з них, рекомендаційні характеристики адміністрації та шкільних вчителів, результат співбесіди при вступі абітурієнта.

Значну роль також має характеристика, що стосується роботи в суспільних та шкільних організаціях, документи, які підтверджують участь та перемоги в шкільних олімпіадах, фестивалях, спортивних заходах, науково-технічних гуртках, художній самодіяльності тощо.

Також вагоме значення надається пріоритетному вибору того чи іншого університету, факультету та майбутній професії загалом. Необхідно взяти до уваги те, що юридична освіта в США є другою вищою освітою, тому що здобути її можна тільки після закінчення коледжу з будь-якої спеціальності.

Характерним є й те, що правові школи США, які здійснюють підготовку юристів, є виключно професійними освітніми закладами, в яких отримують базову вищу юридичну освіту.

Окрім цього, вони, на відміну від українських ВНЗ, випускають тільки кандидатів у юристи, а не юристів.

Відсутність обмежень, що пов'язані з громадянством кандидатів полегшує доступ до юридичної професії в США. Можливість набуття права іноземними громадянами здійснювати юридичну діяльність в США розширюється завдяки тенденціям глобалізації, розвитку засобів зв'язку та розширенню юридичних ринків.

Іноземний юрист може використовувати два основних методи здобуття права на здійснення практики в США: отримання ліцензії, як і всі його американські колеги, або статус "іноземного юрисконсульта". У якості винятку іноземний юрист може один раз представляти клієнта у суді. Іноземні юристи, в тому числі й українські, віддають перевагу першому методу. Тенденція та факт набуття юристами - громадянами України права на здійснення практики в США - підтверджує практичний інтерес до американської юридичної професії. Водночас він утворює зв'язок між правовими системами США та України.

Відповідальність юриста - це концепція, яка традиційно визначає як значення, так і те, як працює американська юридична професія. Вважається, що юристом може стати лише порядна людина. Норми деонтології та професійної етики спрямовані на забезпечення професійно відповідального ставлення юристів США до своїх обов'язків. Порушення цих професійних норм тягне за собою дисциплінарне стягнення, зокрема відсторонення від юридичної діяльності та відшкодування збитків.

В нормах американської юридичної професії наголошується, що юрист несе як позитивну, так і негативну (дисциплінарну) відповідальність за свої професійні обов'язки. Правила професійної відповідальності, викладені в різних кодексах, нормативно-правових актах та застосовуються незалежно від статусу юриста в суспільстві, як це продемонстровано у справі юриста та президента США Білла Клінтона, який був притягнутий до дисциплінарної відповідальності.

Монопольна привілеї юристів у США на надання юридичних послуг передбачає їх підвищену відповідальність перед громадськістю. Так,

наприклад, професійним обов'язком американського юриста є надання повноцінної, якісної юридичної допомоги тим, хто не може собі її дозволити.

Нині американська система вищої освіти представляє собою окремі самостійні цикли навчання – бакалаврський, магістерський та докторський. Тому, студент, який закінчив навчання в юридичному університеті, отримує освітньо-кваліфікаційний рівень Juris Doctor (Доктор юриспруденції), що є професійною освітою у сфері права або Master of Law (Магістр права), яка вважається додатковою юридичною освітою.

Період навчання на освітньо-кваліфікаційному рівні Магістр права триває один рік. Воно є необхідним для тих студентів, які в майбутньому хочуть стати викладачами або ж іноземними спеціалістами в галузі права та які прагнуть вивчати міжнародне порівняльне чи американське право.

Отримати ступінь Доктора юриспруденції можуть ті студенти, які навчалися на денній формі навчання протягом 3 років або на заочній формі навчання у юридичному закладі вищої освіти США протягом 4 років. Вказаний ступінь необхідний, щоб отримати ліцензійний дозвіл на зайняття юридичною чи адвокатською практикою.

Основним завданням освітньо-кваліфікаційного рівня Магістр права є надання після отримання рівня Доктора юриспруденції вузької спеціалізації в галузі права [34, 135-139].

Необхідно зауважити, що освітньо-кваліфікаційний рівень Магістр права визнається в усіх країнах світу, а Доктора юриспруденції – тільки в США. Перші один-два роки навчання полягають в загальній освіті та ознайомленні з широким спектром дисциплін.

Такого поняття як «академічна група» не існує, адже кожний навчається за індивідуально підібраною програмою. Використання кредитної системи, загальна модель здобуття ступеня бакалавра, магістра та доктора, сукупність великої кількості спеціальних і сумісних зі спеціальністю дисциплін, серед яких університет визначає обов'язкові дисципліни, дисципліни обмеженого вибору й вільного вибору на кожному рівні освіти є

загальними компонентами в навчанні для всіх університетів, які дають можливість здійснити повноцінну підготовку висококваліфікованих кадрів.

Так, кредитна система гарантує гнучкість навчального процесу та студентську мобільність.

Після закінчення навчання у ВНЗ, майбутні юристи повинні оволодіти такими навичками: юридичний аналіз і обґрунтування, вирішення проблем, вивчення юридичної літератури та документів, консультування, ведення переговорів, комунікативність, знання процедур, пов'язаних із судовими тяжбами та альтернативними способами вирішення суперечок, виявлення та вирішення проблем етичного характеру, організація та управління в області юридичної роботи [35, с. 47-52].

Варто звернути увагу на те, що в американських ВНЗ дипломи не мають єдиного державного зразка, а видаються самими університетами, які несуть відповідальність перед споживачами освітніх послуг.

Перш за все, система управління вищою освітою США відрізняється від європейських управлінських систем тим, що вона побудована на принципі вільної координації освітніх організацій.

В конституції США не міститься положень щодо питань освіти, які б належали до компетенції регіональних та місцевих влад. Згідно з десятою поправкою до конституції США, федеральний уряд не має права визначати політику та навчальні програми для шкіл, коледжів, університетів та встановлювати загальнонаціональну систему освіти.

Верховний Суд США та суди штатів поступово визнавали, що регулювання відносин щодо освітньої сфери відноситься до компетенції штату [36, с. 288–292].

Основа інституцій вищої освіти в США складається з системи публічних ВНЗ, тобто, тих, які безпосередньо перебувають під юрисдикцією конкретного штату або ж федерації штатів та національного федерального відомства. М.П. Мартинов акцентує на тому, що, на відміну від німецьких

ВНЗ, університети США – це так звані підприємства, які фінансуються з бюджетів та займаються господарською діяльністю для отримання прибутку.

Процес політичної централізації у сфері державного управління підготовкою юристів та збільшення ролі федерального рівня у визначенні пріоритетів розвитку даної сфери і напрямів її реформування є властивим для США [37, с. 616].

Саме ж університетське управління відбувається в умовах сильної децентралізації. Тобто, для здійснення будь-яких ініціатив федеральний уряд США немає можливості. Уряд вирішує питання освіти тільки у виключних випадках, а саме: якщо стан освіти загрожує національній безпеці, у випадках не проходження акредитації ВНЗ та коли ВНЗ не виконують умов програми [38, с. 5-9].

Найбільший вплив на управління ВНЗ у штатах здійснюється губернаторами, які наділені повноваженнями призначати посадових осіб комітетів щодо фінансових питань освіти та учасників опікунських рад і законодавчі збори, які ухвалюють закони, призначають членів опікунських рад, затверджують програми розвитку закладів освіти, розподіляють серед них фінансування. Тобто, безпосереднє керівництво університетами штатів здійснюється опікунськими радами.

Голова опікунської ради є найвищою посадовою особою штату у сфері вищої освіти. Він призначається або обирається опікунською радою, законодавчими зборами чи губернатором.

Перш за все, вища юридична освіта в США, спрямована на практичну підготовку фахівців із змістовними знаннями у певній сфері життя. Важливу роль в організації навчання у США відіграють асоціації та громадські організації, які беруть участь в університетському управлінні і виконують дорадчі та контролюючі функції [39, с. 175–189].

Провідними напрямками правового регулювання підготовки студентів-юристів в американських ВНЗ є: використання спеціалістів з управління, розвиток системи підготовки адміністраторів сфери освіти, дотримання

пріоритетного принципу права людини на освіту, застосування стратегій бізнесу в управлінні університетами, які здійснюють підготовку майбутніх юристів, налагодження зв'язків з громадськістю та розвиток самоврядування, чітке визначення і розмежування владних повноважень стосовно управління системою освіти, широка автономія ВНЗ та наявність елементів громадського освітнього управління [40].

В ході проведеного аналізу досвіду правового регулювання підготовки юристів у ВНЗ США, можна дійти висновку, що для університетів США характерні висока технічна оснащеність, автономність та відносна управлінська демократичність як у системі вищої освіти, так і в окремих університетах.

Система децентралізації управління вищою юридичною освітою надає змогу ВНЗ акцентувати увагу на вирішенні внутрішніх питань, розробляти нові спеціалізації, удосконалювати навчальні плани, розширювати фінансову систему вищої юридичної освіти, демократизувати процедуру акредитації програм підготовки юристів, розвивати внутрішню систему управління, створювати координаційні ради щодо питань співпраці університетів з організаціями, яким необхідні юристи та які можуть забезпечити їм повноцінне стажування тощо.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ СУЧАСНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА ДОСТУП ДО ЮРИДИЧНОЇ ПРОФЕСІЇ У ФРН ТА США

Заголовки наукових та публіцистичних журналах зі словами «Legal Education is in Crisis» є характерними для усього сучасного світу. А пошук шляхів виходу з цієї кризової ситуації веде до постійного реформування юридичної освіти.

Приміром, у Сполучених Штатах реформа юридичної освіти кожні 10-15 років є майже постійною. Барак Обама, добре знав проблеми юридичної освіти, тому що протягом 10 років працював в Чиказькому університеті. Проте, він запропонував такі радикальні методи, що академічне співтовариство різко виступило проти них [41, с. 30].

У Німеччині найбільш значущі зміни в юридичній освіті були внесені Федеральним законом 2002 р. "Про реформу юридичної освіти" [42]. Концептуально він мав на меті практичну підготовку до професії та надав університетам більшу автономію в організації навчального процесу. Однак закон визначив лише рамкові положення.

Нині кожен державний університет може запропонувати своїм студентам до шести основних напрямків підготовки фахівців-юристів і, таким чином, конкретизувати спеціалізацію у відповідній галузі права.

Ключовим питанням залишається: Яку юридичну підготовку слід проводити? Аналіз реформи у галузі юридичної освіти вказує на те, що їх успіх залежить як від суб'єктивних факторів освітнього процесу, так і від типу правової системи [43, с. 2130-2131].

З цієї причини вивчення моделей юридичної освіти в таких країнах, як ФРН та США, заслуговує на особливу увагу.

Юридичній освіті в Німеччині - 800 років. Дослідники виділяють кілька етапів розвитку моделі юридичної освіти в Німеччині.

Перший етап (XIX століття) представлений прусською моделлю підготовки юристів, яка зосереджена на формуванні універсального, уніфікованого юриста.

Другий етап припав на період нацистської диктатури 1933-1945 рр. І мав на меті підготовку "партійного юриста".

На третьому етапі (1945-1970) була створена модель «судді».

В період четвертого етапу (1970-1991) з'явилася модель "юриста-соціального інженера".

Дане призначення отримало соціальну компетентність. Відмовились від зосередження уваги на судді у навчальному процесі. Возз'єднання Німеччини в 1990 р. мало значний вплив на реформування юридичної освіти. Вирішальним моментом на цьому етапі було запровадження в 1998 році інституту акредитації в Німеччині, за допомогою якого забезпечувалась якість двоступеневого навчання в університетах.

Правила акредитації були кодифіковані законом "Про створення установи для акредитації навчальних курсів у різних галузях". Завдяки акредитації освітніх програм для здобуття ступенів «бакалавр» та «магістр» існує безліч різних предметних областей, зокрема «Юрист економіки».

Основною відмінністю цього навчання від класичного юридичного є відсутність сертифікованих юристів у галузі придатності господарського права для суддів відповідно до Закону «Про суддів» [44, с. 489-495].

П'ятий етап був визначений реформою 2003 року: економізація юридичного навчання, орієнтація на юриста-адвоката.

Крім того, відповідальність між університетами та судовою владою за оцінку першого державного іспиту була збалансовано (раніше загальна оцінка першого державного іспиту фактично не впливала на оцінки університетів) [45, с. 382-384].

Завданням шостого етапу була підготовка ціннісно-орієнтованого юриста - «євроюриста».

Навчання майбутніх юристів у Німеччині відбувається не лише в університетах. Працює 36 юридичних шкіл. Щоправда, їх випускники не можуть обіймати посади судді, прокурора, адвоката та нотаріуса, але можуть бути державними службовцями, які працюють адвокатами в комерційних та інших структурах [46].

Існує так звана "модель Мангейма" для підготовки бакалаврів права для компаній, яка займає 6 семестрів. Студенти, протягом цього часу вивчають цивільне право в традиційних університетах та отримують базові знання з ділового адміністрування (спеціальності багатьох німецьких юридичних шкіл проявляються у тісному взаємозв'язку між юридичними та економічними дисциплінами, що значно полегшує працевлаштування тим випускникам, які не склали другий державний іспит).

Перші випускники «Мангейської моделі» успішно знайшли роботу в податкових консультативних бюро, аудиторських фірмах, банках та компаніях у 2012 році.

Юридичні факультети з 2002 року повинні були впроваджувати в навчальний процес такі ключові навички, як ведення справ, ведення переговорів, риторика, вирішення суперечок, посередництво, доктрина допитів та комунікаційність.

Під ключовими рисами у ФРН розуміють надпрофесійні якості людини, її здібності, вміння та навички, що дозволяють належним чином виконувати спеціальну трудову діяльність. Ключові кваліфікації посідають друге місце (після професійних навичок) у сфері професійного розвитку особистості.

Варто також зазначити, що завдяки існуванню «Європейських рекомендацій щодо гарантування якості» у Німеччині була створена «Німецька система кваліфікацій» та «Кваліфікаційна база для університетських ступенів Німеччини» [47, с. 237–243]. З метою покращення якості освіти студентів німецькі вчені пропонують модель, що складається з трьох «продуктів» [48, с.18-22].

1) сприяння розвитку навчальних компетентностей студентів - від навчання до переходу до професійного життя - за допомогою інтегрованої навчально-виховної програми з першорядовими компетенціями та модулями на бакалаврських та магістерських курсах (продукційна якість);

2) розвиток навичок викладачів за допомогою дидактичного навчання та консультацій (процесуальна якість) ;

3) поліпшення навчальних програм шляхом інтеграції програм репетиторства на бакалаврських та магістерських курсах (структурна якість).

Німецький дослідник Дітер Мертенс ввів поняття "ключові кваліфікації" у науковий обіг. У листопаді 2010 року Франкфуртський університет організував перший симпозіум, щодо ключових кваліфікацій в університетській юридичній освіті. Другий такий симпозіум відбувся в Регенсбурзі у листопаді 2013 року [49, с. 32–36].

У США 240-річна історія створила модель підготовки юристів, основними характеристиками якої є вузька спеціалізація та практична спрямованість підготовки.

Зміст та значення юридичної освіти визначають самі юридичні школи, Американська асоціація юристів, Американська асоціація юридичних шкіл та великі юридичні фірми. За кваліфікацію своїх випускників американські юридичні школи несуть відповідальність перед Американською асоціацією юристів. Однак сама асоціація визнає, що навряд чи чесно вимагати, щоб американські юридичні школи взяли на себе зобов'язання з перетворення навіть найталановитіших студентів на зрілих та досвідчених юристів [50].

Американські університети та коледжі були практично незалежними від влади штатів та федерального уряду з моменту їх створення. Академічна автономія та незалежність є першою і, мабуть, найбільш фундаментальною особливістю, яка відрізняє американські університети від європейських університетів, які хоча й частково, але залежні від урядів своїх країн [51, с. 194-199].

Основна роль американських юридичних шкіл полягає у підготовці до доступу до професійного співтовариства та успішної юридичної практики. У зв'язку з цим навчальні програми різних юридичних шкіл зосереджуються на вимогах до іспиту з адвокатури. Тому, незважаючи на відсутність єдиної навчальної програми, принципів відмінностей між ними немає [52].

Обов'язковий перелік тем створюється лише на перший рік. На наступні навчальні роки встановлюється лише мінімальна кількість годин на тиждень, яку студент повинен відвідувати.

До обов'язкових предметів на першому курсі належать: договірне, деліктне, кримінальне, конституційне, адміністративне право та курс «юридична професія».

Зокрема, навчальна програма першого семестру юридичної школи Нью-Йоркського університету включала договори, цивільний судовий процес, деліктне право, конституційне право та "юридичну професію".

Зміст освіти в програмах другого та третього ступенів характеризується вузькоспеціалізованою спрямованістю.

Одним з елементів юридичної освіти в США є юридична історія. Згідно з опитуванням юристів у 1961-1962 роках, вона значною мірою відноситься до виборчих дисциплін.

Доречно наголосити, що юридична історія, яка викладається в американських юридичних школах, не має нічого спільного з історією держави і права, курс якої викладався в університетах колишнього СРСР і продовжує читатися в пострадянських республіках включаючи Україну.

В США юридична історія зосереджена виключно на юридичній історії, особливо американській та англійській. Більш конкретні курси включають історію судової влади, історію законодавства та його тлумачення, історію адвокатури, історію прецеденту, історію судового процесу та конституції, наслідки впливу економічних, соціальних та культурних змін.

Це дослідження правової історії дає відповідь на питання стосовно того, як змінилося право і як воно впливає на розвиток суспільства і держави, та показує його можливі альтернативи [53, с. 156].

Юридичну теорію на юридичних факультетах у США не викладають. Спеціалізація є однією з найважливіших характеристик реформування змісту юридичної освіти США. Позитивним її наслідком є те, що американські юридичні школи випускають адвокатів, які пройшли якісну теоретичну та практичну підготовку за обраною спеціалізацією, які будуть необхідні в певній галузі діяльності.

Однак така підготовка стримує навички американських адвокатів лише вузькою сферою правового застосування. Така тенденція зумовлена значним правовим регулюванням суспільних відносин у Сполучених Штатах.

У США просто неможливо підготувати кваліфікованого юриста, який був би експертом у багатьох галузях права. Саме з цієї причини американська модель юридичної освіти ґрунтується на поглибленому вивченні спеціалізаційних дисциплін. А для перепідготовки вже практикуючих юристів, американські юридичні школи пропонують щорічні навчальні програми - «магістри в галузі права» [54].

Доречно зазначити, що як у Німеччині, так і в США студент юридичного факультету є лише "кандидатом у юристи". У США необхідно отримати ліцензію "здійснення правової діяльності". У Німеччині необхідно скласти два державні іспити, після чого випускник стає «повноцінним юристом».

Цікаво, що американські юридичні школи не байдужі до долі своїх випускників. У більшості шкіл працюють університетські бюро працевлаштування, які організують співбесіди з потенційними роботодавцями, збирають необхідну інформацію для випускників, допомагають їм скласти резюме тощо.

Наприклад, Юридична школа Вільяма та Мері лише в 2002 році організувала 22 ярмарки вакансій, включаючи використання конференц-

дзвінків . Відомо, що випускники цієї школи живуть і працюють у 49 штатах та 26 країнах [55]. Відділ кар'єрної допомоги Гарвардського університету добре відомий у США. Він щороку публікує збірник інформації про всіх студентів, який надсилається юридичним фірмам та державним установам.

Департамент також публікує бази даних юридичних фірм, міжнародних організацій та державних установ, які розповсюджуються серед студентів. Звичайно, американська юридична освіта зазнала європейського впливу, в тому числі в неї була адаптована німецька система спеціалізованих та прикладних дисциплін [56, с. 92-95].

Нині американська юридична освіта високо цінується. Кількість іноземних студентів-юристів у США перевищує кількість іноземних студентів-юристів у всіх інших країнах разом [57, с. 457-502].

Важливим аспектом реформування змісту юридичної освіти є питання про межі позитивізму. Це питання виникає через те, що юридична підготовка може базуватися на різних теоретичному, методологічному та прикладному світоглядах. Позитивістський підхід домінує в сучасній юридичній освіті. Правом для позитивіста слугує сукупність нормативних актів, створених державними органами. Юристам необхідно їх знати і вміти ними використовувати на практиці. Це розуміння показує важливість підготовки юристів для аналізу кваліфікації фактичних даних.

Поширеність позитивізму заспокоює професіоналів, але водночас і викликає занепокоєння. Адже, навіть для юристів-професіоналів такий підхід зменшує можливість втручання та прийняття рішень у справах, в яких виникають невідомі або непередбачувані правові ситуації.

Сьогодні часто можна побачити німецького суддю, який застосовує голландське чи бельгійське законодавство. Тому, німецький юрист повинен мати можливість зрозуміти природу інших правових систем, з положеннями яких він недостатньо знайомий.

На думку А. Ліона-Кана, «переважаючий позитивізм робить юристів-інженерів вузького профілю, які ледве здатні діяти в непередбачених ситуаціях» [58].

Показовою є аргументація цієї позиції відомим американським адвокатом, суддею Річардом Алленом Познером. Він підкреслює: «У традиційній юридичній освіті, наголос робиться на практичній стороні, тобто на тому, як бути хорошим адвокатом. Значна увага приділяється аналізу права, а в першу чергу системі юрисдикції права, тобто прецедентній практиці.

Не менш важливими є аналіз судових рішень, вивчення характеристик основної правової доктрини, професійних цінностей та підвищення рівня набуття навичок в судових процесів.

Це навчання доповнюється практичним досвідом роботи юриста в авторитетній юридичній фірмі або в авторитетній державній установі та цим самим дозволяє сформуванню висококваліфікованого фахівця, тобто того, хто зможе досягти ефективних результатів. Однак воно не надає інструментів для повного розуміння необхідного вдосконалення системи, оскільки не може надати необхідного визнання деяких помітних помилок у правовій реформі, розроблених самими юристами, і досягнення в галузі соціальних наук.

Ще можна стверджувати, що юридична підготовка та правове мислення загалом стали більш міждисциплінарними за останні роки» [59, с. 488].

В ході переорієнтації на доктрину натуралістичної юриспруденції та природного права юридична освіта може бути реформована. Основний вимір природничо-правового розуміння юридичної освіти полягає в розумінні студентами та викладачами того, що закон - це, перш за все, система прав людини і що природні права людини є невід'ємною частиною їх правового статусу, незалежно від відносин з державою.

Закон повинен служити людині, і це неможливо забезпечити без поваги її природних прав [60, с.1690-1691].

Юридична концепція час від часу змінюється. Певні норми, такі як права людини, вважаються універсальними, і їх дія не залежить від затвердження певним національним законодавчим органом.

Приватний сектор вимагає незалежності від державного втручання, і ця автономія обмежена для правового регулювання. Влада повинна продемонструвати законність своїх програм та дій, посиляючись не лише на їх ефективність, а й на аргументи, що демонструють їх раціональність та обґрунтованість. Все це має наслідки для підготовки майбутніх юристів.

У багатьох державах ведеться дискусія щодо того, чи можна включати елементи юридичних наук у юридичну підготовку. Сюди входять зміни особистого статусу та сімейного законодавства у зв'язку з досягненнями біології, соціології організацій, філософії предмета тощо.

Особлива увага приділяється біоетичним питанням у зв'язку з подальшим поступовим розвитком біосфери та ноосфери, збереження фізичної, закладеної та хімічної цілісності людини, її гідності та автономності при оптимальному функціонуванні природного середовища людини.

Сучасна юридична освіта не може бути незалежною від:

- правових відносин між лікарем та пацієнтом, а також донором та реципієнтом;
- юридичних справ, умов та наслідків використання нових репродуктивних технологій (наприклад, штучне запліднення "у пробірці", сурогатне материнство);
- ставлення до абортів та контрацепції;
- обґрунтування юридичних причин та настання правових наслідків використання сурогатного материнства;
- встановлення правового статусу ембріона;
- клонування органів людини або біологічних об'єктів, включаючи людину;
- встановлення правового статусу людського тіла та його частин;

- функціонування та застосування юридичної установи для отримання поінформованої згоди в біології та медицині;
- застосування юридичної установи щодо надання лікарської таємниці;
- чітке визначення і суворо обмежені та контрольовані випадки примусового лікування, що засновані виключно на міжнародних біоетичних та правових стандартах [61, с. 128-131].

В. П. Плавич у своїй монографії, щодо проблем сучасного праворозуміння останню частину присвятив біоюриспруденції, як новому оригінальному правовому напрямку у ХХІ столітті.

Зокрема, було висловлено беззастережну підтримку юриспруденції та ідеї органічної юриспруденції і встановлено, що ці справжні наукові відкриття та прориви можуть відбутися лише на перехресті наук.

Також, автором була висвітлена цікава думка, стосовно того, що органічна судова практика спрощує та пояснює надмірно складну практику застосування позитивних правових питань. Спрощує, оскільки найглибший зміст закону полягає у захисті життя та поліпшенні його якості [62, с. 232].

«Органічне законодавство» заслуговує на те, щоб бути включеним до навчальної програми. Біоетичне розуміння права може бути логічною відповіддю для юридичної підготовки на безліч етичних питань та проблем, що виникли в клінічній роботі, а також в біомедичних дослідженнях та експериментах за останні десятиліття. Воно повинне не тільки виявляти та аналізувати конфліктні ситуації, що виникають на стику медицини, біології, філософії та права, а й визначати конкретні шляхи їх вирішення.

Біоетичне розуміння права - це новий феномен, заснований на сприйнятті людського життя як найвищої біосоціальної цінності, метою якого є гарантування та захист людського життя у зв'язку з інтенсивним розвитком біології та медицини законними засобами.

В багатьох штатах США існує особлива вимога до договорів страхування, які повинні бути укладені plain english. У Канаді і Австралії нові закони обов'язково проходять перевірку на їх відповідність plain english.

Англійська мова є найпопулярнішою з іноземних мов, які вивчаються в Німеччині, хоча студентам пропонується вибір з кількох іноземних мов. Програми вивчення іноземних мов залежно від рівня підготовленості студента поєднуються з факультативним стажуванням на юридичних факультетах зарубіжних університетів.

Вдосконалюються і традиційні навчальні плани. До них, як зазначає професор права Йельського університету Роберт У. Гордон, додалися заняття за такими напрямками, як законодавство про цивільні права, права жінок, дискримінація при наймі на роботу, а останнім часом і глобальне право.

Головним завданням юридичної освіти практично повсемісно є формування професійного юридичного мислення. Саме його наявність робить юриста юристом. Але необхідне ще й володіння практичними способами і прийомами професійної діяльності – юридичною технікою.

Багато штатів США мають конкретні вимоги до страхових договорів, які повинні бути написані англійською мовою. У Канаді нові закони обов'язково потрібно перевіряти на відповідність. Англійська мова являється найпопулярнішою з іноземних мов, що вивчаються в Німеччині, хоча студенти мають на вибір кілька іноземних мов. Залежно від рівня підготовки студента, програми з іноземних мов поєднуються з факультативним стажуванням на юридичних факультетах іноземних університетів.

Традиційні навчальні програми також вдосконалюються. За словами Роберта У. Гордона, професора права Йельського університету, курси були додані в таких сферах, як громадянські права, права жінок, дискримінація на робочому місці та, нещодавно, глобальне право.

Основним завданням юридичної освіти майже скрізь є формування професійної правової думки. Саме її присутність робить юриста справжнім юристом. Але також необхідно володіти практичними методами та прийомами професійної діяльності, так званою юридичною технікою.

Вміння правильно складати необхідну документацію, тлумачити юридичні тексти та аргументувати свою правову позицію необхідні кожному юристу незалежно від його спеціалізації та сфери діяльності.

Також реформується структура юридичної освіти. Вона включає тривалість навчання, поділ на цикли, курси, семестри, триместри.

У різних державах вона різна, а іноді навіть дуже відрізняється. Характерним є те, що існує не бажання об'єднання, а спроба зблизити різні структурні моделі. Парадигма американської та європейської юридичної освіти різко змінюється. Зараз не людину вчать, а людина вчиться. Логіка форм навчання зміщується до самостійної роботи студентів.

Змінюються також акценти в логіці методології та методів навчання. Основне завдання - сформувати критичне та правове мислення майбутніх юристів.

Основна методологічна концепція критичної правової думки полягає в тому, що науково-правові дослідження можуть проводитися не тільки за допомогою широко застосовуваного методу індукції серед юристів-позитивістів і не лише за допомогою методу дедукції, популярного серед прихильників природного права, а й через судовий розгляд та помилки. Припущення та спростування слугують свого роду своєрідним утвердженням правового розуміння [63, с. 113-118].

В плані цього контексту Річард Познер писав: «Стиль правового мислення» - це не використання спеціального аналітичного мислення, а розуміння того, наскільки гнучкі межі закону, а також те, які дії допустимі в ході аргументації за - чи проти - зміни закону. Це не метод чи доктрина, а сукупність вагомих аргументів та відчуття обсягу й природи усталених концепцій або, загальніше, обрисів професійної культури, яку деякі вважають приманливою, а іншої бридкою.

Найголовніше, що дає юридична школа своїм студентам, - це вміння відчувати зовнішні межі юридичних аргументів, що є прийнятними на момент навчання студента» [64, с. 19-24].

Для юридичних шкіл США характерним є трициклове навчання, метою якого є отримання нових ступенів. Однак не всі юридичні школи мають три цикли, в більшості це один цикл.

Перший трирічний навчальний цикл призводить до здобуття першого юридичного ступеня бакалавра права або доктора юридичних наук (вони тотожні).

Другий цикл навчання існує в невеликій кількості університетів. Він веде до вченого ступеня - магістра права або магістра порівняльного права - в Гарварді. Тривалість навчання становить один-два роки. До цього циклу допускаються лише ті, хто має перші юридичні ступені та бажає доповнити конкретні знання для практичної роботи, викладання чи державної служби.

Крім того, до другого циклу допускаються викладачі та практикуючі юристи. Серед студентів, які закінчили перший цикл навчання, перевага віддається тим, хто успішно пройшов базовий курс, брав участь у редакційній роботі університету або у науково-дослідній роботі.

Третій цикл існує в декількох школах та призводить до отримання найвищого юридичного ступеня - доктора юридичних наук. Мінімальна тривалість навчання на докторантурі складає один рік з обов'язковим поданням дисертації протягом п'яти років. Рівень освіти на різних юридичних факультетах різний, як і дипломний рейтинг.

Елітні приватні університети з вищою платою за навчання мають більше фінансових можливостей, достатню якість висококваліфікованих викладачів та пропонують більш престижну освіту. Щоб отримати високооплачувану роботу у великій юридичній фірмі, ви повинні закінчити "авторитетний" університет.

Юридична підготовка у Німеччині відбувається за традиційною схемою зі складанням двох державних іспитів та практикою.

Згідно з вимогами Болонського процесу, у Німеччині було запропоновано ряд моделей (Тюрінгійська, Штутгартська, Мангеймська), що проголосили перехід до двоступеневої підготовки юристів, включаючи

ступінь бакалавра та магістра. Однак ступінь магістра може бути обов'язковим (для посади судді) або ж факультативним. Більше половини навчальних програм у Німеччині було підпорядковано під цю систему.

Однак багато юристів скептично ставляться до можливого впливу Болонського процесу на систему вищої освіти в Німеччині, оскільки навчання за цими програмами не забезпечує підготовку юристів, необхідну для доступу до регульованих професій, таких як суддя, прокурор, адвокат [65, с. 213-216].

Актуальним питанням серед багатьох студентів є : «Що потрібно зробити юристу, який отримав диплом і хоче стати суддею? Однозначної відповіді немає, адже у кожній землі по-різному. У Баварії спочатку доведеться працювати прокурором від п'яти до семи років. Це необхідний крок у становленні суддівської професії. Однак це не зовсім добре. Наприклад, людина хоче стати суддею з цивільних мправ, але їй доводиться п'ять років працювати в прокуратурі, займаючись кримінальним правом та кримінальним провадженням, а потім раптово - цивільним суддею. Але людина роками не займалася цією галуззю права. На жаль, немає підготовки до діяльності судді, тому звідси виникає багато неправильних судових рішень, оскільки недосвідчені судді мало що знають, бо не займалися такою діяльністю.

Існує також проблема перенасичення ринку праці юристами, оскільки це популярна професія, і щороку тисячі випускників юридичних факультетів закінчують навчання. Існує думка, що необхідно обмежити кількість юристів, або хоч якось їх відсіювати. Для цього потрібно запровадити складні іспити з самого початку, щоб вступники зрозуміли, що в них дійсно є або ж немає здібностей до цього фаху.

Американські юридичні фірми часто приділяють особливу увагу результатам роботи працівників. На додаток до мінімальних вимог, таких як ступінь доктора наук та допуск до адвокатури чи прокуратури, існують певні характеристики, які визнаються в правовій професії критеріями для

розрізнення юристів. Ці риси майже завжди згадуються в картотеках та резюме юристів, що адресуються як колегам, так і потенційним клієнтам. Основними серед них є такі особливості, як участь у роботі наукових видань юридичних факультетів та програмах для ведення судочинства. Робота судовим клерком (помічником судді) після закінчення університету або судовим секретарем в авторитетних юридичних фірмах також є такою позитивною рисою.

Така система поширена в юридичних школах, де високі оцінки часто є нагородою за участь в затребуваній літній секретарській роботі у великих приватних юридичних компаніях та діяльності в академічних журналах. Ці програми розроблені, щоб надати робітникам цих асоціацій уявлення про те, що означає повсякденна юридична практика в певній юридичній компанії, і дозволити можливість працювати з партнерами та однодумцями над справжніми проектами з реальними клієнтами. У таких великих містах, як Чикаго або Нью-Йорк, робота у великих корпораціях дає можливість заробляти \$4000 в тиждень.

Конкуренція за літню пропозицію компанії жорстка, і вищезазначені особливості відіграють вирішальну роль у визначенні, кого вибрати. Після трьох етапів співбесіди отримуються більшість пропозицій.

По-перше, на початку осені другого курсу студенти кожної юридичної школи подають свої резюме в центральний архів або Інтернет-базу даних (наприклад, Current Research Information System (CRIS) або LexisNexis Martindale-Hubbell)), з яких інтерв'юери обирають кандидатів, з яким вони хотіли б поговорити, особливо зважаючи на середній бал першого року та рейтинг успіху.

По-друге, обраних студентів, як правило, повідомляють електронною поштою, а потім призначають їм співбесіду. Зазвичай співбесіда проводиться одним або кількома юристами фірми, що є частиною програм більшості шкіл, звідки юридичні компанії направляють студентів по школах всієї держави.

Потім, студенти, обрані під час таких скринінгових співбесід, будуть запрошені на заключну співбесіду, яка зазвичай проводиться в офісі компанії. Часто, якщо обраний студент відвідує школу далеко від міста, де знаходиться компанія, то вона оплачує переліт та проживання такого студента.

Після останньої співбесіди обраному кандидату телефонують і повідомляють про те, що його прийнято. Після літа, на початку третього курсу, переважна більшість цих робітників, закінчивши школу та склавши іспит адвокатури, отримують офіційну пропозицію вступити до компанії.

Таким чином, кар'єрний шлях багатьох студентів юридичних факультетів можна визначити задовго до того, як вони почнуть працювати.

Етика та мораль стають все більш важливими для професії юриста. Як у ФРН, так і в США існують системи суворої професійної відповідальності для юристів, які активно позначаються на суті юридичної підготовки.

Процес навчання на юридичних факультетах розроблений таким чином, щоб під час занять студенти не лише абстрактно думали про етику, а й розглядали реальні проблеми етичного характеру, що можуть виникнути у професійному житті юриста. Щоб студенти справді відчували себе в ситуаціях, які вимагають морально-обґрунтованого вибору, етичного прийняття рішень, вміння аналізувати практику професійних юридичних спілнот при вирішенні етичних конфліктів та прийняття правильних рішень.

На юридичних факультетах ця робота доповнюється послідовною політикою академічної доброчесності. Під нею слід розуміти сукупність правил поведінки студентів в академічному середовищі, які є в першу чергу моральним і лише в другу чергу юридичним елементом регулювання цієї поведінки.

Можна точно стверджувати, що реформування юридичної освіти є необхідним та невід'ємним процесом. Адже, саме систематичні зміни та вдосконалення сприяють створенню системи, яка забезпечує якісною юридичною освітою.

Не дивлячись на різні підходи реформування своїх освітянсько-правових систем, ФРН та США мають рівнозначну мету - забезпечення якісною підготовкою майбутніх юристів. Значна кількість практичних занять позитивно впливає на вміння застосовувати отриманні теоретичні знання та розвиток професійних навичок. Створення умов схожих до реальних, допомагає краще сприймати майбутню робочу специфіку та бути готовим в психологічному плані.

Регулярні нововведення з кожним роком доповнюють та зміцнюють вже стабільну систему юридичної освіти. Значну роль також відіграє пост академічна підготовка юристів, а завдання, які націлені на самоопрацювання та самонавчання допомагають сформувати студентську самодисципліну, яка теж є важливою складовою у професії юриста.

ВИСНОВКИ

Таким чином, сучасна юридична професія змогла повністю реалізуватися та закріпитись. Стрімкість розвитку інтеграційних процесів у сучасному суспільстві зумовила необхідність створення загальних інституційних основ юридичної професії. В той же час, під впливом національних традицій кожна правова система зберегла свої особливості у структурі та розумінні правової професії.

Особливістю юридичної професії в Німеччині є те, що вона завжди відкривала найбільші можливості для роботи у державних службах. Можливо, саме тому юридична діяльність досить владно регулюється земельним та федеральним законодавством. Це стосується суддів, прокурорів, адвокатів та нотаріусів.

Юридична професія в сім'ї загального права має характерні особливості. Найголовніша - це та, що вона еволюціонувала природним шляхом завдяки юридичній практиці. Практика та прагматизм були і є основними рисами юридичної діяльності в США.

Важливим чинником зростання соціальної авторитетності правової професії є "юридифікація" сучасного суспільства, що відображає тенденцію всіх індустріальних країн до розширення предмета правового регулювання і збільшення кількості законів та інших нормативно-правових актів. Престиж юридичної професії також базується на високих доходах та соціально-політичній ролі юристів.

Зростаюча репутація правової професії підкреслює проблему доступу до юридичної освіти. Критерії, що визначають доступ до юридичної освіти, можна розділити на дві основні групи: освітні та соціальні. Через внутрішні потреби організації та функціонування систем юридичної освіти першим приділяється більша увага.

Основною відмінністю у доступі до юридичної освіти в США є наявність ступеню бакалавра. Модель доступу до юридичної освіти в

Німеччині характеризується зарахуванням вступників за результатами шкільного навчання. Вартість навчання є центральним для соціальних критеріїв доступу до юридичної освіти. Її зростання стало світовою тенденцією. Це є головною перешкодою для того, щоб стати юристом. Інші обмеження зараз заборонені законом (для людей із нижчих соціальних класів, національних та расових меншин, жінок, людей з обмеженими можливостями тощо).

Системи юридичної освіти ФРН та США - це національно- державні явища, що виникли під впливом культурних, соціально-економічних та політичних факторів. Було б помилкою говорити про абсолютно автономний, ізольований спосіб розвитку кожного з них. Однак європейська традиція юридичної освіти була першою історично і мала значний вплив на організацію та зміст юридичної освіти США.

У той же час залишається питання, чи існують загальні, універсальні характеристики юридичної професії та, відповідно, професійна підготовка юриста в державах, що належать до різних правових сімей. Різницю між професійною діяльністю юриста можна визначити залежно від його державних або приватних інтересів. Тому діяльність юридичної професії можна поділити на публічно-приватну та приватно-правову. У першому випадку юрист вступає у систему публічної влади, у другому випадку юрист повинен протистояти цій системі для захисту приватних прав та інтересів.

Сучасна правова освіта у світі перебуває в перехідній стадії - у пошуках моделі розвитку. Найпоширенішими та зрозумілими причинами цього у всіх країнах є зміна ролі юриста в суспільстві (через його юридикацію) та ринку юридичних послуг, а також наявність різних вимог до юридичної освіти з боку різних суб'єктів (юридичної професії, студентів, держави, суспільство), зростаюче протиріччя між юридичною підготовкою, професійною практикою та вимогами ринку.

Переважним спрямуванням реформи юридичної освіти є її прагматизація шляхом зменшення зусиль для створення професійної

культури. Цей підхід поширений як у романо-германських, та і в англосаксонських традиціях юридичної освіти.

Як континентальна, так і американська традиції юридичної освіти дозволяють отримання значної соціальної автономії в юридичній освіті. Цей аспект безпосередньо пов'язаний з питанням моделей забезпечення якості юридичної освіти. На сьогодні відомо три основні моделі: державна (контроль зі сторони держави), професійна (контроль зі сторони професійної спільноти) та ринкова (контроль зі сторони споживачів освіти). У Німеччині переважає державна модель, а у США - професійна.

Вивчення моделей юридичної освіти в ФРН та США щодо методів навчання виявило, що їх основними характеристиками є розгалуженість, багаторівневість та авто- номність навчальних закладів, діалогічне навчання, практична спрямованість процесу навчання, індивідуалізація навчання, самоврядування студентів, залежність від освітньої компетентності, високий рівень комерціалізації освіти.

У результаті дослідження можна зробити висновок, що правові школи ФРН та США використовують вибірккову навчальну програму. В межах цієї системи студенти мають можливість вибрати курси, що їх цікавлять, які поділяються на факультативні та обов'язкові. Сутність сучасної юридичної освіти в Німеччині було визначено реформою 2002 року, яка призвела до переходу від моделі "юриста-судді" до орієнтації на "юриста-адвоката" та "євро-юриста". Основними рисами моделі юридичного навчання в США є вузька спеціалізація та практична спрямованість навчання. Основна роль юридичних шкіл США полягає у підготовці до отримання доступу у професійну спільноту та успішної правової діяльності.

У XX ст. США посіли перше місце у світі за кількістю юридичних шкіл та їх студентами. В даний час у США існує понад 220 юридичних вищих навчальних закладів освіти. Асоціація американських правових шкіл відіграє важливу роль в оптимізації мережі юридичних вишів США. Своєрідним був розвиток мережі німецьких юридичних шкіл. Юристів в Німеччині готують

44 юридичні факультети університетів та 36 інших професійних навчальних закладів, які готують юристів-економістів.

Дане дослідження показало, що сучасна закордонна юридична освіта має практичну спрямованість і розвивається відповідно до компетентнісного підходу.

Сучасне розуміння юридичної освіти стверджує, що теоретичної освіти на юридичних факультетах вже недостатньо. Необхідною передумовою ефективної підготовки юристів сьогодні є навчання на практичному досвіді (або його імітація). Найдосконалішими формами такого навчання вважається клінічна юридична освіта та референдаріат (ФРН, США). Практичне спрямування сучасної юридичної освіти все більше виражається в методології теоретичного навчання (кейс-метод, казі-метод - ФРН, метод Сократа - США,). У той же час прецедент у Німеччині розглядається не як юридичне джерело, а як джерело юридичної мудрості.

Ефективність підсумкової атестації випускників правових шкіл постійно зростає. Найбільш організаційною та послідовною підсумкова атестація юристів вважається у Німеччині, де проводяться перший та другий (після референдаріату) державні іспити. У Сполучених Штатах шлях до повноцінного юриста є дещо іншим. Адвокатський іспит (письмова робота та усна співбесіда) є основою для отримання ліцензії на право здійснення приватної юридичної діяльності в США.

Узагальнюючи все вище сказане, можна впевнено стверджувати, що сучасна закордонна юридична освіта з кожним роком реформується, вдосконалюється та виходить на нові етапи свого розвитку.

Для нашої держави такі процеси є не менш важливими, адже перейнятий досвід можна ефективно застосовувати в українській освітянсько-правовій системі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лоджук М. Юридична клініка: від ідей професора Георга Фроммгольда до їх реалізації в сучасній Україні // Юридичний вісник. – 2011. – № 4. – С. 3.
2. Гончаренко В. О. Юридична клініка: історія і визначення / В. О. Гончаренко // Практика діяльності «юридичних клінік» України. – 2004. – № 1. – С. 146.
3. Фігель Ю. Юридична клініка – інновація в системі юридичної освіти // Теорія держави і права. – Січень 2009. – № 1. – С. 80.
4. Лоджук М. Т. До історії юридичних клінік: критичні зауваження професора О. Ленель та їх оцінка з позицій сьогодення // Матеріали Всеукраїнського круглого столу з представниками юридичних клінік (м. Одеса, 28.10.2011 року) / За заг. ред. акад. С. В. Ківалова. – Одеса, 2011. – С. 32.
5. Галай А. Юридична клініка як організація громадянського суспільства: доведення від протилежного // Право України, 2007. – № 11. – С. 116.
6. Палійчук Г. Клінічний випадок: про інститут юридичних клінік та клінічну юридичну освіту // журнал «Український адвокат». – № 6. – червень 2009 р. – С. 10-11.
7. Фігель Ю. О. Роль юридичних клінік у формуванні вмінь реалізації права студентами юридичних спеціальностей: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових учень» / Ю. О. Фігель. – Львів, 2010. – 198 с.
8. Савелова Ю. М. Історико-правовий аспект виникнення та розвитку юридичної клінічної освіти // Малий і середній бізнес (право, держава економіка). – № 1. – 2013 р. – С. 36-42.

9. Шевченко Л. Юридична освіта в США // Юридичний вісник України. – № 10 (714), 07-13 березня 2009 року. – С. 11.
10. Єлов В. Коли вуз готуватиме юристів, а не «випускників»? // Право України. – 2004. – № 1. – С. 134.
11. Поляков М. Б. История возникновения юридических клиник и клинического юридического образования. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до док. : <http://electronic.ruzh.org/?q=system/files/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8F%D0%BA%D0%BE%D0%B2.pdf>.
12. Клименко О. Юридичні клініки в Україні: внесення соціальних аспектів у вивчення права / Юридична газета. – 06 жовтня 2009 р. – № 40. – С. 22.
13. Нечипорук С. Історія юридичної клініки // Хрещатик. – 1 жовтня 2008 р. – № 177. – С. 17.
14. Дубчак Н. С. Окремі питання становлення юридичних клінік в Україні // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право: зб. наукових праць. – Випуск 12. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – С. 37-42.
15. Гурак Р.В. Юридична освіта в Сполучених Штатах Америки / Р.В. Гурак // Право і суспільство. – 2015. – № 2. – С. 3–9.
16. Dietlein G. Am Anfang: Studentische Rechtsberatung in Deutschland / Georg Dietlein; Jan-Gero Alexander Hannemann // JURAcon Jahrbuch. – 2014/2015. – S. 148–149.
17. Kotyrba M.A. Law Clinics und Student Practice Rules / M.A. Kotyrba // Zeitschrift für praktische Rechtswissenschaft. German journal of Legal Education. – 2014. – Vol. 1. – S. 32–49.
18. Schubert A. Legal Clinics – Juristische Ausbildung mit Praxisbezug am Beispiel der Freiburg Legal Clinics und Pro Bono Studentische Rechtsberatung Freiburg e.V. / Andreas Schubert // Ordnung der Wissenschaft. – 2014. – № 4. – S. 241–246.

19. Refugee Law Clinic Cologne [Electronic resource]. – Access mode: <http://lawcliniccologne.com/category/presse>

20. Антропов Р. В., Лупенко И. Ю. Blended learning как инновационная форма получения высшего образования в Германии. Инновационные технологии в технике и образовании: VI Международная научно-практическая конференция. Чита: Забайкальский государственный университет, 2015. С. 132–136.

21. Erica Moeser, Claire Huismann. Comprehensive Guide to Bar Admission Requirements. National Conference of Bar Examiners and American Bar Association. Section of Legal Education and Admissions to the Bar. – Chicago: ABA Service Center, 2015. – 50 p.

22. Положення про Асоціацію американських правничих шкіл. – К.: «Справедливе правосуддя», 2014.

23. Ильна Т.Н. Генезис юридического образования в Германии (XII – начало XX века) // История государства и права. – 2013. – №20. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.center-bereg.ru/1228.html>

24. Хелланд А., Вендіш М. Юридична освіта в Німеччині // Право України. – 2009. – №1. – С.22-28.

25. Мінченко О. В. Юридична освіта у США, Франції та Австрії: порівняльно-правове дослідження // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. Серія: Право та державне управління. – 2011. – №1. – С.103-107.

26. Хоружий Г. Інституційні засади європейської вищої освіти // Вища школа. – 2016. – №11-12. – С.28-42.

27. Дерра М. Получение юридического образования в Германии // Сборник статей о праве Германии. – 2015. – № 1. – С.433-444.

27. Антропов Р. В. История развития юридического образования в Германии: сущность, модели и этапы эволюции. Genesis: исторические исследования. 2015. №4. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.enotabene.ru/hr/article_14496.html

28. Антропов Р. В., Антропова Н. А. Организационно-правовое сопровождение референдарията в системе высшего юридического образования Германии (обращение к административному опыту Баварии). Культура: управление, экономика, право. 2015. №4. С. 30–36.

29. Антропов Р. В., Дондоков Ц. С. Подготовительная служба в системе университетской подготовки кадров для юридической деятельности в Германии: структурные особенности и тенденции в развитии. Вестник Забайкальского государственного университета. 2014. № 10. С. 131–138.

30. Войтюк І. Аналіз досвіду регулювання та стану юридичної освіти та науки в окремих європейських країнах. – К.: Проект «Справедливе правосуддя», 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fair.org.ua/content/library_doc/FAIR__Report_Legal_Education_in_Europe_UKR1.pdf

31. Лученяк В. Публічне управління освітою в США: проблеми підготовки фахівців / В. Лученяк // Теорія та практика держ. управління. – 2011. – Вип. 4 (35). – С. 416–423. Правове регулювання економіки. 2017. № 16

32. Баєва О.В. Державно-громадське управління якістю вищої освіти: досвід США / О.В. Баєва // Держава та регіони. Серія: Державне управління. – 2017. – Вип. 2. – С. 5–9.

33. Юридична енциклопедія: В 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К.: Укр. енцикл., 2016. – Т. 3: К–М. –792-794.

34. Огнівко Л.В. Професійна підготовка магістрів економічного профілю у вищих навчальних закладах США / Л.В. Огнівко // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». – 2017. – № 3. – С. 135–139.

35. Баренбойм П. Д., Деев Н. Н. Юридическое образование в США: организация и социальная функция. Известия высших учебных заведений. Правоведение. 2016. № 1. С. 47–52.

36. Давидова Н.О. Конституційно-правове регулювання відносин у сфері освіти в США / Н.О. Давидова // Часопис Київського університету права. – 2018. – № 4. – С. 288–292.

37. Макарчук В.С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн : навч. посібник / В.С. Макарчук. -5-те вид., доп. - К. : Атіка, 2016. - 616 с.

38. Баєва О.В. Державно-громадське управління якістю вищої освіти: досвід США / О.В. Баєва // Держава та регіони. Серія: Державне управління. – 2018. – Вип. 2. – С. 5–9.

39. Верхогляд О. Незалежний (приватний) сектор вищої освіти США в контексті діяльності ВНЗ України / О. Верхогляд, Ю. Романовська, О. Романовський // Освіта і управління. – 2015. – № 3/4. – С. 175–189.

40. Effective the Role of Accreditation in Student Achievement // CHEA: Council for Higher Education Accreditation, March 2019, From. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.chea>.

41. Малешин Д. Я. Вызовы для современной высшей юридической школы // Закон. – 2016. – №1. – С.30.

42. Антропов Р. В. История развития юридического образования в Германии: сущность, модели и этапы эволюции. Genesis: исторические исследования. 2015. №4. С. 251–264. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.enotabene.ru/hr/article_14496.html

43. Захаров В. В. Современные модели юридического образования: традиции и новации / Актуальные проблемы российского права. – 2017. – №10 (47). – С. 2130-2140. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://aprpmsal.ru/articles/2014/10/30/article_101134.html

44. Грошева В. Получение юридического образования в Германии в рамках двухступенчатого обучения (бакалавр / магистр) // Deutsch-Russische Juristenvereinigung. Германно-Российская ассоциация юристов. Сборник статей о праве Германии. – 2017. – Выпуск №2 (май). – С.489-495.

45. Гурак Р.В. Развитие современной юридической освіти в европейских странах // Электронное научное издание «Сравнительно-аналитическое право». – 2015. – №6. – С.382-384.

46. Особенности юридического образования в странах германского права. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://estnauki.ru/lekcii-popravu/71/8972-osobennosti-juridicheskogo-obrazovanija-v-stranah-germanskogoprava.html>

47. Бойчевська І. Б. Перспективи використання німецького досвіду щодо організації професійної соціалізації фахівців технічного профілю у технічних університетах України. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2017. № 22(4). С. 237–243.

48. Корнілова А.В. Ключові кваліфікації компетентності особистості у вищих навчальних закладах Німеччини // Шлях освіти. – 2018. – №3. – С.18-22. 202. Коротич В. На что потратит миллиард // Бульвар Гордона. – 2013. – №8. – С.4.

49. Антропов Р.В. Современный специалист и ключевые квалификации: особенности подготовки юридических кадров в Германии сб. ст. / отв. ред. М.А. Полутова; Забайкал. Гос. ун-т. Теория и практика управления человеческими ресурсами. II Междунар. науч.-практ. конф. (г. Чита, 28–29 мая 2015 г.). Чита: Забайкальский государственный университет, 2015. С. 32–36.

50. Ильина Т. Н. Юридическое образование в США: история современность. 2017. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.scientificnotes.ru/pdf/015-043.pdf

51. Титов В.Д. Філософські підстави юридичної освіти в США В. Д. Титов // Американська філософія освіти очима українських дослідників: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 27 груд. 2015 р. – Полтава, 2015. – С. 194-199.

52. Daniel R. Hansen. Do we need the bar examination? A critical evaluation of the justifications for the bar examination and proposed alternatives. 45 Case W. Res. L. Rev. 1191 (1995). – [Electronic resource]. – Access mode: <http://scholarlycommons.law.case.edu/caselrev/vol45/iss4/32>

53. Серета О. В. Досвід викладання історії держави і права в США // Актуальні проблеми викладання історико-правових дисциплін в системі вищої юридичної освіти України і зарубіжних країн. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (м. Львів, 19 жовтня 2017 р.). – Львів, 2017. – Вип.1. – 156 с.

54. Клімова Г.П. Вища юридична освіта США як чинник формування правової культури американських громадян // Вісник національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія: Зб. наук. пр. – Х.: Право, 2016. – № 3. – 132-139. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_2013_3_18

55. Степашин В. М. Юридическое образование в США (по материалам посещения колледжа Уильяма и Мэри, г. Уильямсбург, штат Виржиния). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://sartraccs.ru/i.php .?oper=read_file&filename=Pub/stepashin%2812-05--05%29.html](http://sartraccs.ru/i.php.?oper=read_file&filename=Pub/stepashin%2812-05--05%29.html)

56. Роскопіна Ю. О. Вплив європейської традиції вищої освіти на формування американської юридичної школи // Освіта дорослих як фактор розвитку дорослої людини в умовах сучасних змін. – Черкаси, 2015. – С. 92-95.

57. Carole Silver. Getting real about globalization and legal education: potential and perspectives for the U.S. // Stanford Law & Policy Review. Vol. 24. –2017. – №2. – P.457-502. – [Electronic resource]. – Access mode: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2278293

58. Лион-Кан А. Проблеми реформування сучасної юридичної освіти у різних країнах світу. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.francejus.ru/upload/docs/Problemes_enseignement_droit.pdf

59. Познер Р. А. Проблеми юриспруденції: Пер. з англ. С. Савченка. – Харків: Акта, 2015. – 488 с.

60. Leslie Green. The Concept of Law Revisited [Book Review of The concept of law. Second Edition. By H.L.A. Hart. With a Postscript edited by Penelope A. Bulloch and Joseph Raz. – Oxford: Clarendon Press, 1994]. – P.1687-1757. – [Electronic resource]. – Access mode: [http:// digitalcommons.osgoode.yorku.ca/cgi/viewcontent.cgi?article=1770&context](http://digitalcommons.osgoode.yorku.ca/cgi/viewcontent.cgi?article=1770&context)

61. Третьякова В.Г. Розв'язання глобальних біоетичних проблем у контексті міжнародного біоетичного права / В. Г. Третьякова // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2016. – №4. – С.128-131.

62. Плавич В. П. Проблеми сучасного праворозуміння: теоретикометодологічний та філософсько-правовий аналіз: монографія. – Одеса: Астропринт, 2018. – 232 с.

63. Малахов В. П. Юридическое образование как правопонимание // Энциклопедия правоведения или интегральная юриспруденция? – М.: Норма, 2015. – С.113-118.

64. Десятник В.О. Критично-правове мислення: прогрес науки // Часопис Київського університету права. – 2015. – №4. – С.19-24.

65. Мачуська І. Б. Досвід підготовки юристів Австрії та США // Проблеми вдосконалення підготовки юристів: професійні та морально-етичні аспекти: Зб. матеріалів наук.-метод. конф., жовтень 2017 р. – К.: КНЕУ, 2017. – С.213-216.